
NAAR EEN NASTREVENSWAARDIG PENSIOENSTELSEL

---

5 september 2014

5 september 2014

Geachte Heer, geachte Mevrouw,

De CSO, NVOG en KNVG willen met de discussienota "Naar een nastrevenswaardig pensioenstelsel" een constructieve bijdrage leveren aan de brede maatschappelijke discussie over de toekomst van het Nederlandse pensioenstelsel.

Dit document is dus geen blauwdruk, maar bedoeld als inspiratiebron en daarmee als een uitnodiging tot debat. Uitgangspunt is dat een pensioensysteem duurzaam moet zijn en mogelijk moet maken om na pensionering eenzelfde bestedingspatroon te handhaven als ervoor. Dat geldt voor jong en oud.

Wij komen later afzonderlijk terug op de aspecten die de Staatssecretaris aan de orde wil stellen in de Nationale Pensioendialoog, die in deze nota niet zijn behandeld.

Met vriendelijke groet,

CSO, Jos Berkemeijer, Voorzitter Pensioenen

NVOG, Jaap van der Spek, voorzitter

KNVG, Martin van Rooijen, voorzitter

Inhoudsopgave

	Pagina
<i>Inhoudsopgave</i>	3
Inleiding, doelstelling en aanpak	4
1. Het nieuwe FTK	7
2. Pensioen: vergelijkbaar bestedingspatroon	10
3. Pensioen: voor alle werknemers, zelfstandigen en ZZP'-ers	13
4. Pensioen en economisch draagvlak: de kosten van het aanvullend pensioen	15
5. Geen ongewenste financiële stromen tussen generaties	16
6. Transparantie, lage kosten en transitie	19
Samenvatting	21
Bijlagen	
I Pensioenuitkomsten voor vier inkomenscategorieën	23
II Effect rekenrendement op kosten aanvullend pensioen	25
III Rekenrendement en doorsnee premie	29
IV Overgang van RTS naar vaste uniforme rekenrente	31
V Onderscheid direct en indirect rendement	34
VI Verbetering inzicht soliditeit pensioenfondsen	36
VII Overzicht kenmerken van DB / DC	40
VIII Uitvoering van de verzekeringsplicht voor werknemers	41
IX Overige, relevante inkomsten na pensionering	42
X Demografische ontwikkelingen en economisch draagvlak	46

Inleiding, doelstelling en aanpak

De discussie over de toekomst van het Nederlandse pensioenstelsel loopt al jaren. Door de kredietcrisis en de als gevolg daarvan sterk gedaalde rente zijn de verplichtingen, die met gebruik van die lage rente contant worden gemaakt, zodanig gestegen dat de dekkingsgraad voor vele pensioenfondsen te laag is voor indexering. Vele fondsen zijn verwickeld in de uitvoering van een herstelplan. Bij een aantal pensioenfondsen werd in het kader van een herstelplan zelfs gekort op de nominale aanspraken en uitkeringen. Deze ontwikkelingen vielen ongelukkigerwijs samen met een structurele aanpassing van de berekening van de levensverwachting waardoor de dekkingsgraad van alle pensioenfondsen in 2010 opnieuw een gevoelige daling kreeg te verwerken.

Op basis van de rapporten van de Commissie Goudswaard en de Commissie Frijns werden felle discussies gevoerd over de toekomst van het Nederlandse pensioenstelsel. Behalve de volatiliteit van de financiële markten, als gevolg van de internetbubble en de kredietcrisis en de toename van de levensverwachting werd in deze rapporten ook aandacht besteed aan het afnemen van het draagvlak van de beroepsbevolking als gevolg van de vergrijzing. Sociale partners kwamen met een Pensioenakkoord, dat in sterk gewijzigde vorm vertaald werd in voorstellen voor wijziging van de Pensioenwet. De internetconsultatie over dit wetsvoorstel leverde eenstemmige kritiek op en het voorstel is daarom teruggetrokken. De commotie hierover viel samen met een breed gedragen tegenstand in de Eerste Kamer tegen het fiscale wetsvoorstel tot beperking van het Witteveenkader vooral omdat onduidelijk bleef of de premies zouden worden verlaagd. De oplossing die hiervoor werd gekozen is nu dat De Nederlandsche Bank verlaging van premies moet controleren en bevorderen. Zo krijgt de toch al ongewenste sturende functie van de toezichthouder een nieuwe impuls. Los van deze discussie wordt vóór de zomer van 2014 een nieuw voorstel in de vorm van een wetsontwerp verwacht over aanpassing van het FTK. Tegelijkertijd is aangekondigd dat in de loop van 2014 een maatschappelijk debat zal worden gevoerd over de toekomst van ons pensioenstelsel.

Daarbij zullen belangrijke vragen moeten worden beantwoord. Wat is de toekomst van ons pensioenstelsel, is het huidige stelsel op langere termijn houdbaar en wat zou er dan moeten veranderen als die houdbaarheid moet worden betwijfeld? Dit document is een bijdrage aan de beantwoording van deze vragen en vormt daarmee een inbreng in het genoemde maatschappelijke debat.

In een goed pensioenstelsel wordt ernaar gestreefd werknemers in staat te stellen het bij pensionering bereikte leefpatroon voort te zetten. Daarbij hebben de overheid, via de AOW en het toezicht op het aanvullend pensioen en het bedrijfsleven als het gaat over het aanvullend pensioen, ieder een eigen verantwoordelijkheid om deze doelstelling te bereiken. Het stelsel moet duurzaam zijn. Dat wil zeggen dat het bestand moet zijn tegen structurele wijzigingen in de omgeving waarin het stelsel operationeel is. Het moet ook bestand zijn tegen kritiek vanuit de maatschappij en moet daarom in brede kring als nastrevenswaardig worden ervaren. Het moet tenslotte ook passen bij het draagvlak van de Nederlandse economie.

Vertrekpunt is dat de discussie niet mag worden beperkt door taboes of blokkades. Alles is bespreekbaar mits het een bijdrage vormt voor een op lange termijn houdbaar en redelijk pensioen en mits de discussie plaatsvindt aan de hand van de feiten.

In dit document wordt alleen aandacht besteed aan het aanvullend pensioen. Het voert te ver om ook de eerste pijler van ons stelsel (de AOW) en de derde pijler (persoonlijke voorzieningen zoals verzekeringen en vermogensopbouw) in het debat te betrekken. Dat wil natuurlijk geenszins zeggen dat pijler een en drie niet belangrijk zijn, daarom is aanvullende informatie hierover in Bijlage IX opgenomen. Naar het zich laat aanzien komt pijler een onder druk door de vergrijzing en wordt pijler drie mede daardoor belangrijker, ook al omdat pijler twee, het aanvullend pensioen, wordt afgetopt op €100.000.

In dit document wordt uitgegaan van aanpassingen aan het bestaande stelsel. Daarmee wordt nadrukkelijk afgezien van een volledig nieuw stelsel, met nieuwe regels en uitgangspunten. Het huidige, nominale stelsel¹ heeft zijn waarde al bewezen. Bovendien leidt een totaal nieuw stelsel tot ongewenste overgangsproblemen en tot grote onzekerheid bij gepensioneerden en actieve deelnemers. Het huidige stelsel verdient echter wel aanpassing zodat het robuuster en transparanter wordt en gereed is voor de toekomst.

Het huidige stelsel, waarbij de dekkingsgraad berekend op basis van een risicovrije marktrente (de interbancaire SWAP rente) bepalend is voor het uitkeringsbeleid, terwijl grote buffers moeten worden gehanteerd vanwege de zekerheid van 97,5% die wettelijk moet worden gegarandeerd, kent een aantal ernstige weeffouten. De belangrijkste weeffout is dat de gekozen rente uitzonderlijk volatiel is en daarom zelf de oorzaak is van sterk wisselende resultaten. Ook is het een belangrijke weeffout dat er geen uniforme rekenrente wordt gebruikt. Voor de berekening van de premies en de waardeoverdracht worden rentepercentages toegepast die hoger zijn dan de interbancaire SWAP rente. Gevolg daarvan is dat de financiële middelen die bestemd zijn voor gepensioneerden en slapers worden uitgehold door overdracht naar nieuwe aanspraken van actieve deelnemers. In bijlagen II, III en IV worden de effecten hiervan nader toegelicht en berekend. Een derde weeffout is dat de in de wet voorgeschreven zekerheid van 97,5% systematisch leidt tot gedwongen opbouw van buffers. Bij een extreem lage rekenrente is het bereiken van een minimaal vereiste dekkingsgraad van 105% al een hele opgave, laat staan dat dan ook nog hoge buffers tot een gewenste dekkingsgraad van 120% kunnen worden opgebouwd. Nationaal gezien is een dergelijke bufferbenadering ook ongewenst. Bij de huidige lage rekenrente worden de totale verplichtingen gewaardeerd op een netto contante waarde van ongeveer € 900 miljard. Een buffer van 20% leidt dus tot een gedwongen extra nationale besparing van € 180 miljard. En dat alles om een zekerheid van 97,5% te geven. Overrendementen worden gedwongen gespaard en komen niet ter

---

¹ Met een nominaal stelsel wordt bedoeld op het uitgangspunt dat de kostendekkende premie gericht is op een met grote zekerheid gegarandeerde nominale uitkering en dat de indexatieambitie moet worden betaald uit de opbrengst van de belegde middelen.

beschikking voor indexatie. Door het beleggingsbeleid van pensioenfondsen lekken deze overrendementen grotendeels weg naar het buitenland.

De aanpak van dit document is zo, dat vanuit twee invalshoeken naar het pensioenstelsel wordt gekeken. Deze twee invalshoeken worden gevormd door een tweetal vragen:

- Wat is een nastrevenswaardig pensioen? Hoewel in dit document de tweede pijler wordt behandeld bestaat het pensioen uiteraard uit AOW plus aanvullend pensioen.
- Welke randvoorwaarden moeten daarbij in acht worden genomen?

Uit deze twee vragen komen de volgende voorwaarden voor een aanpassing van het pensioenstelsel voort:

1. Een goed pensioenstelsel streeft ernaar werknemers zoveel mogelijk in staat te stellen het bij pensionering bereikte leefpatroon voort te zetten. Het besteedbare inkomen ná pensionering dient dan zodanig te zijn dat het bestedingspatroon van vóór pensionering kan worden voortgezet. In beginsel is aan een nastrevenswaardig pensioen geen maximum verbonden;
2. Alle werknemers, zelfstandigen en ZZP'ers in Nederland moeten de mogelijkheid krijgen een goed pensioen op te bouwen;
3. De pensioenregelingen behoren te passen bij het draagvlak van de Nederlandse economie;
4. De overheveling tussen generaties, i.c. werkenden en gepensioneerden dient bij het aanvullend pensioen beperkt te zijn tot wat noodzakelijk is voor de gewenste solidariteit;
5. De pensioenregelingen dienen transparant te zijn, eenvoudig uit te leggen en tegen beperkte kosten te worden uitgevoerd;

Daarnaast wordt een drietal externe randvoorwaarden in de beschouwing meegenomen. Ten eerste is het gewenst dat de kostendekkende premie voor het aanvullend pensioenstelsel wordt gestabiliseerd. De nationale premie is de laatste vijftien jaar in volume verdrievoudigd en verdere stijging brengt de brede acceptatie van het aanvullend pensioenstelsel, die er nu nog is, in gevaar. De wens tot premiestabilisering onder de stringente voorwaarde dat de premie kostendekkend moet zijn, kan leiden tot verlaging van de opbouw van de aanspraken. Ten tweede moet worden voorkomen dat maatregelen als gevolg van ontwikkelingen in het pensioenstelsel de economische cyclus versterken. Dat is een van de grote nadelen van het huidige stelsel, dat volledig wordt gedomineerd door de dekkingsgraad als sturingsmiddel. Ten derde moeten aanpassingen die voor het huidige stelsel worden voorgesteld passen binnen de contracten en toezeggingen die in het verleden zijn gedaan. Collectief "invaren" in een nieuw stelsel, waardoor eigendomsrechten worden opgegeven, moet te allen tijde worden vermeden.

In de volgende 6 hoofdstukken zal eerst een beeld worden geschetst van het voorgestelde nieuwe Financiële Toetsingskader (Hoofdstuk 1.) en vervolgens zullen de 5 voorwaarden in bovenstaande volgorde worden behandeld in de Hoofdstukken 2 t/m 6. Aan het eind volgen aanbevelingen.

Hoofdstuk 1   Het nieuwe FTK

In dit document wordt geprobeerd een nieuw stelsel voor het aanvullend pensioen uit te werken dat problemen uit het bestaande stelsel oplost maar toch zo dicht mogelijk bij het bestaande, nominale stelsel blijft. Het is immers de bedoeling, in vervolg op de brief van 12 september 2013 van de brede coalitie van acht organisaties, waaronder de Stichting van de Arbeid en jongeren en ouderenorganisaties (inclusief de KNVG) de voorstellen van het kabinet voor twee stelsels, nominaal en reëel, te vervangen door een stelsel dat het midden zoekt van deze twee modellen. Het nieuwe stelsel zou bovendien op geen enkele wijze het gevaar in zich mogen bergen dat er sprake zou kunnen zijn van collectief invaren. Het in dit document voorgestelde stelsel voldoet aan die eisen. Het is een model waarbij de nominale uitkering met een zo groot mogelijke zekerheid wordt waargemaakt, terwijl de indexering, zoals ook nu het geval is in nagenoeg alle contracten, afhankelijk is van de rendementen van het fonds. Omdat gewerkt wordt met een laag, stabiel rekenrendement, is niet alleen de nominale uitkering nagenoeg zeker, ook is indexering waarschijnlijk. Dat is niet alleen het gevolg van de gekozen parameters, maar ook van het laten vervallen van de zekerheid van 97,5% zoals die in de wet vastligt. Daardoor worden overrendementen niet meer gebruikt voor de vorming van buffers en komt het prerogatief voor beschikking over overrendementen weer geheel bij het pensioenfonds te liggen. De premie wordt kostendekkend en kent een stabiel maximum. De uitkering is gebaseerd op de notie wat een nastrevenswaardig pensioen moet zijn. De eigendomsrechten veranderen niet en de contracten behouden hun waarde. Er is dus geen sprake van de noodzaak tot collectief invaren.

Het stelsel is eenvoudig in zijn opzet en daarom goed uit te leggen aan alle betrokkenen. Er wordt gewerkt met een vast laag rekenrendement van 2,7%². Bij dit rekenrendement moet de dekkinggraad tenminste 105% zijn. De dekkinggraad speelt verder geen rol meer in het uitkeringsbeleid. Bij een gerealiseerd gemiddeld rendement van meer dan 2,7% wordt het meerdere tot een maximum van 2% uitgekeerd als indexatie. Het rendement boven 4,7% wordt gestort in een indexatievoorziening. Bij een gemiddelde dekkinggraad onder 105% wordt alle rendement boven 2,7% gebruikt voor herstel naar de minimaal vereiste dekkinggraad. Lukt dit niet binnen vijf jaar dan worden, als ultimum remedium, de aanspraken gekort tot een niveau nodig om de minimale vereiste dekkinggraad te bereiken. Deze kortingen worden uitgesmeerd over vijf jaren. Het overrendement wordt gebruikt in de volgorde: eerst kortingen teniet doen, dan achterstallige indexering inhalen, dan indexeren.

Het rekenrendement van 2,7% is zo laag vastgesteld dat een professionele pensioenuitvoerder over langere termijn altijd de nominale uitkering kan garanderen. Recente ontwikkelingen hebben aangetoond dat dan ook grote financiële fluctuaties kunnen worden opgevangen. Het rekenrendement wordt uniform toegepast, dat wil

---

² Er wordt voorgesteld om voort te bouwen op de lopende routine, waarin de Commissie Parameters periodiek adviseert over het verwachte rendement van pensioenfondsen afhankelijk van hun respectieve beleggingsbeleid. De uitkomst, gecorrigeerd voor een inflatie van 2% vormt het rekenrendement van het betreffende fonds. In dit document wordt uitgegaan van een verwacht rendement van 4,7%.

zeggen voor de berekening van de contante waarde van de verplichtingen, voor de berekening van de premie en voor de berekening van de overdrachtswaarde. Bij een opbouwpercentage van 1,75%, een rekenrendement van 2,7% en een indexatie voor actieve deelnemers conform de loonindex kan het premiepercentage worden gestabiliseerd op een aanvaardbaar percentage van de pensioengrondslag, zoals de doelstelling ook is. Doordat geen buffer is vereist boven het minimaal vereiste eigen vermogen kan de premie door het wegvallen van de hiermee samenhangende opslag voor de buffers, veelal 20%, omlaag. Het premiepercentage is niet uniform, omdat pensioenfondsen in de samenstelling van hun verplichtingen en deelnemers onderling verschillen. Verreweg de meeste bedrijfstakpensioenfondsen houden hun huidige premiepercentage, de meeste ondernemingspensioenfondsen zullen hun premie kunnen verlagen.

Er is een simulatie gemaakt van het verloop van de pensioenuitkeringen als het hiervoor omschreven aangepaste stelsel in 2000 zou zijn ingevoerd en in 2001 tot een eerste indexering zou hebben geleid. Daarbij is afgezien van drie zaken:

- De grootte van de reserves per eind 2000.
De dekkingsgraad was toen in Nederland gemiddeld 150%, bij een rekenrente (wij spreken hier liever van rekenrendement) van 4%. Zou het rekenrendement 2,7% zijn geweest dan zou de dekkingsgraad ongeveer 128% zijn geweest. In de simulatie is ervan afgezien om deze 25% beschikbaar extra vermogen te gebruiken. Maar het kan natuurlijk niet ontkend worden dat dit vermogen ter beschikking stond. Als het zou zijn ingezet was de conclusie gunstiger geweest: elk jaar had een indexatie van 2% kunnen worden gegeven en aan het eind was er nog een ruime indexatievoorziening ter beschikking gebleven.
- De aanpassing aan de levensverwachting.
In 2010 heeft een methodische aanpassing plaatsgevonden die gemiddeld 7 procentpunten dekkingsgraad heeft gekost. In totaal wordt geschat dat de aanpassing aan de levensverwachting ongeveer 12 procentpunten dekkingsgraad heeft gekost. Wij hebben geen verdere aanpassing aan de levensverwachting doorgevoerd.
- De hogere premies door de toepassing van een uniform, laag, vast rekenrendement.
Tot en met 2006 werden de premies berekend met een rekenrendement van 4%, daarna had elk fonds een keuze uit de twee mogelijkheden van het FTK, historische dan wel toekomstige rendementen. Daardoor lagen de feitelijke premies lager dan in dit rekenvoorbeeld zou zijn geweest. Het vereist extra onderzoek om te achterhalen wat hiervan de invloed op de dekkingsgraad zou zijn geweest. In de simulatie wordt er vooralsnog van uitgegaan dat de hogere premie de verzuimde aanpassing aan de levensverwachting zou compenseren.

Op basis hiervan kan geconcludeerd worden dat, zou het vernieuwde stelsel in 2000 zijn ingevoerd, het verloop van de aanpassing van de aanspraken als volgt zou zijn geweest:

	Rende- ment	Buffer	Overrente Netto	Beschik baar	Surplus	Voorz.	Uit Voorz.	Index
2001	7,6%	105,0%	4,9%	2,0%	2,9%	2,9%	0,0%	2,0%
2002	3,5%	105,0%	0,8%	0,8%	0,0%	1,7%	1,2%	2,0%
2003	3,7%	105,0%	1,0%	1,0%	0,0%	0,7%	1,0%	2,0%
2004	2,7%	105,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,7%	0,7%
2005	5,4%	105,0%	2,7%	2,0%	0,7%	0,7%	0,0%	2,0%
2006	7,6%	105,0%	4,9%	2,0%	2,9%	3,6%	0,0%	2,0%
2007	9,2%	105,0%	6,5%	2,0%	4,5%	8,1%	0,0%	2,0%
2008	3,0%	105,0%	0,3%	0,3%	0,0%	6,4%	1,7%	2,0%
2009	4,2%	105,0%	1,5%	1,5%	0,0%	5,9%	0,5%	2,0%
2010	4,2%	105,0%	1,5%	1,5%	0,0%	5,4%	0,5%	2,0%
2011	4,1%	105,0%	1,4%	1,4%	0,0%	4,8%	0,6%	2,0%
2012	6,6%	105,0%	3,9%	2,0%	1,9%	6,7%	0,0%	2,0%

Conclusie: als het vernieuwde stelsel zou zijn ingevoerd aan het begin van deze eeuw (met twee enorme financiële crises, de internetbubble en de kredietcrisis) dan zou op nationaal niveau in Nederland niet zijn afgestempeld en in slechts een jaar, 2004 niet volledig zijn geïndexeerd. De indexatieachterstand zou 1,3% hebben bedragen en geen 12% tot 14% zoals nu het geval is. Dit zijn macrocijfers en dat geeft uiteraard geen inzicht in hoe alle Nederlandse pensioenfondsen individueel zouden hebben gedraaid.

Voorts wordt voorgesteld om bij overgang naar een andere pensioenuitvoerder door verandering van baan altijd de opgebouwde aanspraken over te dragen naar de nieuwe pensioenuitvoerder.

Er zijn ook kostenvoordelen voor pensioenfondsen. Zo leidt een vaste, uniforme rekenrente tot het vermijden van de kosten verbonden aan het indekken van de renterisico's. Deze kosten kunnen op basis van gebrek aan gegevens van DNB niet worden berekend. Een stelsel met een vaste, uniforme rekenrente en uniforme technische normen zorgt ervoor dat de huidige belemmeringen voor waardeoverdracht nagenoeg verdwijnen. Het ontbreken van slapers leidt tot efficiencyvoordelen voor de pensioenuitvoerder, namelijk lagere uitvoeringskosten en een aanzienlijke vermindering van het langlevensrisico. Na invoering van het nieuwe stelsel zullen (te) kleine fondsen een stimulans krijgen om zich bij grotere fondsen aan te sluiten.

Hoofdstuk 2 Pensioen: vergelijkbaar bestedingspatroon

Een nastrevenswaardig pensioen levert een besteedbaar inkomen op dat het mogelijk maakt het leven voort te zetten op dezelfde wijze als vóór de pensionering. Daarbij kan rekening worden gehouden met het feit dat bestedingen anders zijn na pensionering dan tijdens de actieve loopbaan. Het is dan niet noodzakelijk dat het netto inkomen gelijk blijft. Of het nu veroorzaakt wordt door (gedeeltelijke) aflossing van de hypotheek, door het feit dat de kinderen het huis uit zijn of doordat anderszins minder geld wordt uitgegeven, het bestedingspatroon kan worden voortgezet met een lager besteedbaar inkomen.

In dit document wordt ervan uitgegaan dat een netto inkomen na pensionering van 85% van het netto gemiddeld geïndexeerd loon gedurende de loopbaan voldoende is om de eerste van de vijf doelstellingen te realiseren. Daarbij wordt nogmaals opgemerkt dat het pensioen bestaat uit de AOW-uitkering van de SVB en uit aanvullend pensioen van een pensioenuitvoerder, zoals ondernemings-, bedrijfstaks- beroepspensioenfonds of levensverzekeraar.

Indien het bruto inkomen na pensionering, het totaal van AOW en aanvullend pensioen, 70% is van het bruto gemiddeld geïndexeerd loon gedurende de loopbaan, dan wordt het doel van 85% netto bereikt. In 2011 was voor de gepensioneerden het gemiddelde bruto inkomen na pensionering 55% van het modale inkomen. Er zijn nog enige regelingen die uitgaan van een aanvullend pensioen als percentage van het eindloon. In Tabel 2 en bijlage I wordt aangetoond dat voor minimaal 80% van de werknemers een geïndexeerd middelloon gelijk is aan tenminste 90% van het eindloon. Er wordt in het hierna volgende dan ook geen onderscheid gemaakt tussen eind- en middelloon.

Er zijn twee belangrijke voorwaarden die moeten worden vervuld wil deze aanpak op langere termijn houdbaar blijven:

1. Het eigen huis dient in box 1 te blijven en niet te worden overgeheveld naar box 3. De Wet Hillen blijft van kracht.
2. De AOW premies mogen niet verder worden gefiscaliseerd. Extra uitgaven aan AOW uit de algemene middelen mogen niet tot belastingverhoging leiden (indirecte fiscalisering). De AOW blijft een volksverzekering.

Overigens wordt in dit document uitsluitend aandacht besteed aan het aanvullend pensioen: de tweede pijler. In bijlage IX is aanvullende informatie over de AOW vermeld.

In het volgende deel van dit hoofdstuk wordt de eerste doelstelling van een nastrevenswaardig pensioen verder uitgewerkt. Daartoe wordt de beroepsbevolking in groepen ingedeeld. Anders dan in de meeste analyses gebeurt, wordt hierbij niet uitgegaan van inkomenscategorieën gerelateerd aan het modale inkomen, maar aan opleidingscategorieën. Er wordt uitgegaan van vier relevante groepen op de arbeidsmarkt:

- I. VMBO opgeleiden met een salaris tussen 1,1 en 1,4 maal het minimum loon
- II. MBO opgeleiden, met een salaris tussen 1,2 en 1,7 maal het minimum loon
- III. HBO opgeleiden, met een salaris tussen 1,4 en 2,4 maal het minimum loon
- IV. Universitair opgeleiden, met een salaris tussen 1,5 en 3,1 maal het minimum loon

In tabel 2. zijn de uitkomsten samengevat van de berekeningen, zoals vermeld in Bijlage I. De waarden in de tabel geven de verhouding aan van de pensioenuitkeringen tot het bruto geïndexeerde middelloon in de desbetreffende groep, onder de voorwaarden dat zowel de aanpassing van de franchise ³ als de indexatie bij de opgebouwde aanspraken van actieve deelnemers geschiedt conform de looninflatie. Dit middelloon is in de tabel gerelateerd aan het minimumloon. In Euro's is het middelloon van de laagste groep (VMBO) € 24.800 en van de hoogste groep (universitair geschoold) € 56.000. Bij ieder van de vier groepen worden berekeningen gemaakt op basis van twee verschillende opbouwpercentages, te weten 1,75% en 1,50%. De hierbij gehanteerde franchise bedraagt € 13.600 en is gebaseerd op het regeringsvoorstel: 10/7 maal de enkelvoudige AOW.

Uit tabel 2. blijkt dat een universitair opgeleide in de hoogste salariscategorie bij een opbouw van tenminste 40 jaar en een opbouwpercentage van 1,75% een bruto pensioen van 70% van het geïndexeerde bruto middelloon wordt behaald. Verlaging van het opbouwpercentage van de huidige voorgestelde maximale 1,875% naar 1,75% zou leiden tot een verdere verlaging van de premies met 7% met behoud van de doelstelling: een netto pensioenuitkering overeenkomend met het bestedingspatroon van vóór het pensioen.

Tabel 2

	I VMBO	II MBO	III HBO	IV WO
Pensioen bij 1,75% *)	38%	43%	49%	52%
AOW *)	37%	31%	22%	18%
Totaal bij 1,75% *)	74%	74%	72%	70%
Pensioen bij 1,50% *)	32%	37%	42%	45%
AOW *)	37%	31%	22%	18%
Totaal bij 1,50% *)	69%	67%	65%	63%

Aantal werkzame jaren	44	43	41	40
Aanvangssalaris (**)	1,10	1,20	1,40	1,50
Carrière jaren	9	10	10	13
Stationair salaris (**)	1,40	1,70	2,40	3,10
Incidenteel per jaar	3%	4%	6%	6%
Frequentie	30%	45%	15%	10%

(*) pensioen als percentages van het bruto geïndexeerde middelloon

(**) salaris in verhouding tot het minimum loon

³ Franchise is het grensbedrag, waar onder geen aanvullend pensioen wordt verworven.

Bij een opbouwpercentage van 1,5% worden de doelstellingen van een goed pensioen ook relatief dicht genaderd. Deze wellicht voor sommigen verrassende uitkomsten worden veroorzaakt door de sterke toename van de pensioengrondslag als gevolg van de daling van de franchise sinds medio negentiger jaren van de vorige eeuw.

Het klassieke idee van een goed pensioen van 70% van het eindloon was in het verleden alleen mogelijk als met een dubbele AOW, i.c. dat van een echtpaar, werd gerekend. Als tegenhanger van deze systematiek was destijds de franchise ook veel hoger. Tabel 3 is een illustratie van de ontwikkeling. Alle bedragen in de tabel zijn teruggerekend naar Euro's in 2013.

Tabel 3.

	Klassiek	Ca. 1995	2014	2015	Voorstel
Salaris	34.000	34.000	34.000	34.000	34.000
Franchise	23.015	19.301	10.940	13.600	13.600
Pensioen grondslag	10.985	14.699	23.060	20.400	20.400
Opbouwpercentage	1,75%	1,63%	2,05%	1,875%	1,75%
Jaarlijkse aanspraak	€ 192	€ 240	€ 473	€ 383	€ 357

Toelichting op de franchise:

1. € 23.015 met als basis dubbele AOW, minus correctie structureel deel,
2. € 19.301 met als basis AOW voor een alleenstaande,
3. € 10.940 bij een maximaal opbouw percentage van 2,05%, huidige fiscale grens
4. € 13.600 met als basis enkele AOW,
5. € 13.600 met als basis enkele AOW

Uit bovenstaande tabel blijkt dat in identieke situaties na 1995 veel hogere aanspraken worden opgebouwd dan daarvoor. Daarmee is de vraag of het waar is dat jongeren tegenwoordig nog maar een zeer beperkt pensioen op kunnen bouwen afdoende beantwoord: **niet dus**. Er is nog ruimte om de opbouw verder te verlagen, vooral als je in de beschouwing betreft dat meer dan 45 jaar pensioen opbouwen mogelijk is. Zie voorts Hoofdstuk 4 over de kosten van het aanvullend pensioen.

Hoofdstuk 3   Pensioen: voor alle werknemers, zelfstandigen en ZZP'ers

Momenteel neemt bijna elke werknemer verplicht deel in een pensioenregeling. Deze regelingen lijken ook steeds meer op elkaar. De noodzaak om regelingen met minimale verschillen in stand te houden dient geen doel bij de realisatie van een goed pensioen voor elke werknemer. Daarom wordt voorgesteld dat elke werknemer verplicht deelneemt in een pensioenregeling met uniforme kenmerken. Op deze wijze wordt de tweede van de vijf doelstellingen voor werknemers gerealiseerd. Uniforme kenmerken vormen hierbij een minimum randvoorwaarde; in hun vrijheid om arbeidsvoorwaarden vast te stellen kunnen sociale partners betere regelingen overeenkomen, zoals de hoogte van de eigen bijdrage.

Een werknemer behoort gedurende zijn gehele loopbaan doorlopend deel te nemen in deze uniforme pensioenregeling, ongeacht of hij van werkgever of bedrijfstak wisselt. Hierdoor kan de deelnemer een pensioen opbouwen, dat een goede afspiegeling is van zijn bruto geïndexeerd gemiddeld loon. Er wordt voorgesteld bij elke overgang van de ene naar de andere pensioenuitvoerder een overdracht van aanspraken naar de nieuwe pensioenuitvoerder te doen plaatsvinden. Het is belangrijk dat de werkgever geen nadeel ondervindt van deze overstap. Het is een groot voordeel dat er in dit toekomstige stelsel geen slapers meer voorkomen. Alle aanspraken liggen bij de pensioenuitvoerder van de laatste werkgever. Dat is alleen zonder bezwaar mogelijk als alle regelingen dezelfde kenmerken hebben, dezelfde uniforme rekenrente hebben en overdracht geschiedt tegen uniforme technische normen.

Hoewel het wettelijk recht op waardeoverdracht al sinds juli 1994 van kracht is, is door de invoering van de Pensioenwet in 2007 een extra hindernis ontstaan. Tot 2007 was de voorgeschreven rekenrente een vast percentage en bij de invoering koos de wetgever voor een variabele percentage, dat geen relatie heeft met de andere rekenrentes of de contractrente bij verzekeraars. Het resultaat is dat er een extra belemmering is ontstaan voor de soepele werking van de arbeidsmarkt. Een keuze voor een lage, vaste, uniforme rekenrente, waarin al een indexatie ambitie is opgenomen, en uniforme technische normen, waartegen de pensioenuitvoerder verplicht is om de aanspraken over te dragen, zullen deze belemmering opheffen. Het financieel risico van de waardeoverdracht zal minimaal zijn en komt te liggen bij de pensioenuitvoerders. De pensioenfondsen verrekenen thans onderling al de verschillen.

Een ander voordeel van verplichte deelname van alle werknemers is dat het probleem van de doorsneepremie hiermee wordt opgelost. Dat probleem is overigens al grotendeels opgelost door te werken met een lager rekenrendement voor het vaststellen van de premie, zie ook Bijlage III.

In het nieuwe stelsel wordt voorgesteld dat de werkgever een vrije keuze heeft als het gaat om de pensioenuitvoerder. Bij wisseling van pensioenuitvoerder worden ook in dit geval

---

alle verplichtingen en het opgebouwde vermogen overgedragen naar de nieuwe uitvoerder.

Zelfstandigen en ZZP'ers kunnen toetreden tot een pensioenuitvoerder naar keuze. Zij hebben aldus de mogelijkheid op eenzelfde wijze pensioen op te bouwen als werknemers. Er bestaat echter geen verplichting voor Zelfstandigen en ZZP'ers, omdat de kosten voor deze categorie vanwege het eveneens dragen van de werkgeverslasten omvangrijk kunnen zijn.

Hoofdstuk 4   Pensioen en economisch draagvlak: de kosten van het aanvullend pensioen

De pensioenpremies ten behoeve van het aanvullend pensioen zijn de laatste vijftien jaar gestegen van € 9 miljard naar € 30 miljard per jaar. De sociale partners hebben grotendeels zelf de besluiten genomen, waardoor de pensioenlasten zo hard zijn gestegen. Voor een beperkt deel is de verhoging van de premies te verklaren uit (1) de gedaalde rendementen en rekenrentes, (2) uit de toename van de levensverwachting en (3) verhogingen in het kader van herstelplannen.

De verdrievoudiging van de premies werd echter hoofdzakelijk veroorzaakt door een meer dan verdubbeling van de jaarlijkse aanspraken (zie tabel 3). Bij een volledige opbouw van 40 jaar wordt in de situatie waarbij het opbouwpercentage 2,05% is tenminste een bruto pensioen bereikt van 82% van de grondslag. Dat leidt inclusief AOW tot een pensioenuitkering op modaal niveau van meer dan 100% netto. Het ligt daarmee meer dan 15 procentpunten boven het vereiste netto inkomen van 85% na pensionering dat gewenst is en dat is beschreven in Hoofdstuk 2. Ook bij het thans afgesproken opbouwpercentage van 1,875% is er nog een eindresultaat na 40 jaar werken van 75% van de pensioengrondslag en samen met de AOW leidt dat tot meer dan 90% netto pensioenuitkering. Er is dus nog verdere ruimte voor aanpassing van het opbouwpercentage. Een dergelijk hoog pensioen is minder gewenst, omdat de opbouw van dit pensioen ten koste gaat van het besteedbaar inkomen tijdens het werkzame leven.

Verhoging van de pensioenleeftijd met 2 jaar maakt de regeling overigens niet veel goedkoper. Deze toename van twee jaar in de opbouw en daarmee in verkorting van de uitkeringsperiode hebben wegens de contante waarde van de laatste 2 levensjaren weinig effect. De aanpassingen van de levensverwachting zijn met de methodische wijzigingen van 2010 verwerkt in de aanspraken voor een zeer lange termijn. De mogelijkheid blijft bestaan om de marginale periodieke aanpassingen in de demografische ontwikkelingen voor bestaande aanspraken via de voorziening van de pensioenuitvoerder en voor de nieuwe aanspraken via de premie door te voeren. Bij een ontwikkeling van de levensverwachting die trendmatig merkbaar boven de huidige verwachtingen zou uitstijgen is in het huidige beleid al voorzien in verdere aanpassing van de pensioenleeftijd. Een totale premielast (AOW plus aanvullend pensioen) van 25% van de loonsom komt overeen met het huidige niveau en voldoet daarmee aan de wens van de Stichting van de Arbeid om de premie te stabiliseren.

Hoofdstuk 5   Geen ongewenste financiële stromen tussen generaties

De pensioenfondsen geven thans onvoldoende inzicht of en hoe sommige groepen deelnemers binnen een pensioenregeling naar verhouding veel beter af zijn dan andere groepen. Het argument van solidariteit ligt niet altijd vast, omdat een deel van de spreiding van risico's gewoon op verzekeringstechnische gronden gebeurt. Door dat gebrek aan inzicht kunnen veel vooroordelen blijven bestaan en dat belemmert de totstandkoming van een breed draagvlak voor de uitgangspunten voor een toekomst bestendig pensioen.

In de volgende situaties zijn groepen beter af:

1. Vrouwen, wegens een hogere levensverwachting en een gelijke premie,
2. Deelnemers met kinderen, omdat de deelnemers zonder kinderen mee betalen aan de financiering van het verzekeringsrisico van nog niet ontstane wezenpensioenen,
3. Jongere deelnemers met weinig aanspraken, die een partner hebben, omdat alle deelnemers evenredig mee betalen aan de financiering van het verzekeringsrisico van een deel van nog niet ontstane partnerpensioenen.

Bovenstaande situaties zijn een gevolg van de gewilde solidariteit. Bovendien is de eerste situatie een gevolg van EU-wetgeving en is verplicht voor elke pensioenuitvoerder en ook bij individuele levensverzekeringen. Daarom blijven deze situaties in het voorliggende voorstellen bestaan.

Daarnaast kennen we nog onderstaande situaties waarin groepen beter af kunnen zijn:

4. Actieve deelnemers omdat bij de berekening van de premie gewerkt wordt met een hogere rekenrente dan bij de berekening van de dekkingsgraad, dit is in het nadeel van slapers en gepensioneerden.
5. Oudere actieve deelnemers omdat hun premie dezelfde aanspraken oplevert als die van jongere deelnemers wier premie over een langere periode worden belegd (probleem van de doorsneepremie).

Deze twee situaties worden in de voorstellen wél aangepakt. Het probleem van de vierde situatie wordt aangepakt door de invoering van één uniforme, vaste, lage rente, toe te passen voor berekening van de premie, van de verplichtingen, en bij de waardeoverdracht tussen pensioenuitvoerders. In het huidige financiële toetsingskader worden voor de drie afzonderlijke onderdelen van een pensioenregeling drie verschillende rekenrentes toegepast: voor de premieberekening, de voorzieningen (dekkingsgraad) en de waardeoverdrachten, zie ook bijlagen II, III en IV.

De eerste rekenrente, waarmee de premies voor de nieuwe aanspraken in dat jaar worden berekend is gebaseerd op het historische dan wel verwachte beleggingsrendement, dat is de som van een risicovrije rente met opslagen voor het beleggingsrisico. Deze rente kent geen termijnstructuur. De tweede rekenrente om de voorziening, i.c. dekkingsgraad te berekenen, is de risicovrije rente zonder opslagen voor het beleggingsrisico en heeft een termijnstructuur. De eerste rekenrente, die voor de premies is daarom altijd hoger dan de

tweede rekenrente, die nodig is om de voorziening, i.c. de dekkingsgraad uit te rekenen. Daarom is in de afgelopen jaren een overdracht geweest van vermogen bestemd voor gepensioneerden en slapers naar actieve deelnemers, die in die jaren nieuwe aanspraken verkregen. Dat blijkt uit het feit dat de beleggingsrendementen in de afgelopen jaren voor de bepaling van de voorziening voor gepensioneerden hoger was dan de rekenrente en dat toch geen indexatie werd verstrekt en zelfs werd gekort op de aanspraken.

Een stelsel met één uniforme, vaste, lage rente, toe te passen voor berekening van de premie, van de verplichtingen, en bij de waarde-overdracht tussen pensioenuitvoerders zorgt dat de vierde situatie niet meer zal voorkomen. Om duidelijk te maken dat deze rekenrente een relatie behoort te hebben met het verwachte rendement spreken wij liever over rekenrendement.

Het probleem van de doorsneepremie is feitelijk opgelost als elke werknemer tot aan zijn of haar pensioen deelneemt in een pensioenregeling. Hierdoor heeft de deelnemer later zelf profijt van de voorfinanciering die plaatsvindt aan het begin van de opbouw. Indien de indexatie-ambitie correct is meegenomen bij de bepaling van het rekenrendement, neemt het effect van deze voorfinanciering ook sterk af, zie tabel 6.

Het wordt overigens rechtvaardig gevonden dat het middelloon van de actieve deelnemers jaarlijks wordt aangepast aan de looninflatie. Daardoor wordt het geïndexeerde middelloon voor minimaal 80% van de werknemers tenminste 90% van het eindloon, (zie Tabel 2. en bijlage I.) In dit document wordt daarom uitgegaan van jaarlijkse aanpassing van de pensioenaanspraken aan de looninflatie voor actieve deelnemers.

Tabel 6.

	Situatie I	Situatie II	Situatie III
Beleggingsrendement	4,7%	4,7%	4,7%
Rekenrendement	4,7%	3,7%	2,7%
Indexatie ruimte	0%	1%	2%
Financiering Indexatie actieven (3%)	100% premies	2/3 premies, 1/3 surplus	1/3 premies, 2/3 surplus
Financiering Indexatie pensioenen (2%)	100% premies	1/2 premies, 1/2 surplus	100% surplus

Het netto beleggingsrendement van 4,7% (5,2% bruto – 0,5% kosten) is in lijn met ramingen van Robeco e.a. Het rekenrendement van 2,7% kan als risicovrij worden beschouwd (in januari 2014 is de gemiddelde RTS 2,7%)

Het probleem van de huidige meting van rendementen op belegde middelen is dat deze geen goede weergave van het toekomstige volume van de inkomende kasstromen in relatie tot het volume van uitgaande kasstromen biedt. In dit stadium wordt ervoor gekozen om een meetkundig gewogen gemiddelde over een periode van vijf jaar als grondslag van indexatie te hanteren.

Voorgesteld wordt in de financiële gegevens van het pensioenfonds onderscheid te maken tussen actieven en gepensioneerden. Een eerste stap is om de gehele voorziening te splitsen in een deel, behorende bij de "actieve deelnemers" en in een deel "gepensioneerden". Vervolgens wordt de ontwikkeling van beide voorzieningen gedurende het gehele jaar getoond conform de informatie, zoals deze gebruikelijk is bij een actuariële analyse. De opgebouwde indexatievoorziening wordt uiteraard ook op dezelfde wijze gesplitst.

Op deze wijze wordt voorkomen dat financiële stromen tussen generaties bij de aanvullende pensioenen ontstaan en daarmee wordt met dit voorstel de vierde van de vijf doelstellingen gerealiseerd.

Er wordt gekozen voor een indexatie van de opgebouwde aanspraken bij de actieve deelnemers gelijk aan de algemene loonindex van de desbetreffende bedrijfstak. Dat betekent dat de sociale partners weten dat de algemene loonstijging en de daarmee gekoppelde indexatie een resultante is van de beschikbare loonruimte, het gerealiseerde beleggingsrendement en de beschikbare indexatievoorziening voor actieve deelnemers van het pensioenfonds. Deze indexatievoorziening wordt gevormd uit de rendementen die hoger zijn dan de stijging van de loonindex uit eerdere jaren. Mocht het rekenkundig beleggingsrendement van het vermogen (minus het vaste, uniforme rekenrendement van 2,7%) dat aan de actieve deelnemers is toegerekend alsmede eventuele beschikbare indexatievoorziening onvoldoende blijken voor de loonindexatie van actieven dan dient het verschil te komen uit een premieverhoging, die uit de beschikbare loonruimte wordt gefinancierd.

Bij de gepensioneerden wordt gekozen voor een indexatie van de opgebouwde aanspraken, die gelijk is aan stijging van de prijsindex, waarbij het gerealiseerde rekenkundige rendement minus het vaste, uniforme rekenrendement van 2,7% de bovengrens vormt. Indien dit rendement in enig jaar hoger is dan de stijging van de prijsindex, dan wordt het meerdere toegevoegd aan de indexatievoorziening voor gepensioneerden van het pensioenfonds. Deze indexatievoorziening dient als stabilisatie om te zorgen dat de aanspraken van de gepensioneerden gelijkmatig worden aangepast aan de inflatie. De gepensioneerden profiteren via de AOW, die gekoppeld is aan de looninflatie, gedeeltelijk van de toename in de lonen.

Indien een indexatie is toegekend aan een actieve deelnemer of aan een gepensioneerde dan wordt deze toegekende indexatie als nominale aanspraak behandeld en toegevoegd aan de desbetreffende voorziening voor de reeds opgebouwde aanspraken.

Hoofdstuk 6   Transparantie, lage kosten en transitie

De vijfde en laatste doelstelling is dat de pensioenregelingen transparant zijn en tegen beperkte kosten worden uitgevoerd. Met de voorstellen zoals in het voorgaande gepresenteerd wordt deze vijfde doelstelling gerealiseerd.

De keuze voor een uniforme regeling voor alle deelnemers is een regeling, die gebaseerd is op deelnemersjaren en het ontvangen salaris. Het voorgestelde model blijft het karakter houden van een aansprakenregeling, (Defined Benefit DB). Maar de consequentie van het niet opbouwen van buffers anders dan indexatievoorzieningen is dat er geen zekerheid meer wordt geboden, zoals dat nu nog het geval is. Feitelijk betekent dit dat na pensionering het gehele risico van de uitkering bij de gepensioneerde komt te liggen. Dat betekent dat de nieuwe regeling het karakter krijgt van een Collectieve Defined Contribution regeling (CDC). Daarmee wordt voorkomen dat accountancyregels bedrijven dwingen de risico's van additionele verplichtingen op hun balans op te nemen.

De belangrijkste reden waarom gekozen wordt voor het CDC karakter van het nieuwe stelsel is dat op grond van de portefeuilletheorie gesteld kan worden dat bij een CDC regeling wegens de langere allocatietijden hogere rendementen ondermeer wegens illiquiditeitspremie worden gehaald. Er zit geen logica in de onderbouwing om in de opbouwfase het beleggingsrisico wel bij de deelnemer te leggen en dat niet te doen in de uitkeringsfase, zie bijlage VII. Door de keuze van een vast, uniform laag rekenrendement van 2,7% ligt het beleggingsrisico voor een belangrijk deel al bij de deelnemer. Voor 80% van de actieve deelnemers, voor wie een BPF de pensioenuitvoerder is, geldt deze situatie feitelijk thans al.

Een tweede reden voor een keuze voor een CDC stelsel is dat de demografische ontwikkelingen onafhankelijk zijn van het soort regeling. Het langlevens risico kan in de opbouwfase worden verholpen door een verplichte overdracht van de aanspraken tegen vaste technische normen bij wisseling van pensioenuitvoerder. De waarde van deze aanspraken worden dan tegen de actuele levensverwachting berekend en overgedragen. De nieuwe pensioenuitvoerder kan dan door aanpassing van de premie de toekomstige wijzigingen hiervan financieren. Op het moment dat een deelnemer met pensioen gaat, is de voorziening van zijn aanspraken op basis van de geldende actuele levensverwachting berekend.

Een derde, eveneens belangrijke reden voor de keuze voor een CDC stelsel is dat een deelnemer in een individuele DC regeling nooit weet hoeveel zijn pensioen in de toekomst zal bedragen. Een individuele DC regeling voldoet daarom niet aan de belangrijkste doelstelling van een pensioenstelsel, zoals in de inleiding beschreven. Het is voorts van belang dat de uitvoeringskosten van een individuele DC-regeling wegens de individuele registratie altijd hoger zijn dan in een regeling met aanspraken.

Tenslotte telt de overweging dat op het moment van pensionering de deelnemer in een individuele DC regeling een individuele polis dient te kopen, die en doorgaans 10% duurder zal zijn dan een collectief product en tegen de geldende markttrente. Deze markttrente is veelal lager dan het beleggingsrendement van een collectief contract. In de uitkeringsfase heeft de pensioenuitvoerder dan wel het beleggingsrisico en het langlevensrisico.

Het huidige uniform pensioenoverzicht (UPO) dient te worden aangepast, zodat elke deelnemer jaarlijks kan controleren of de opgebouwde aanspraken en de ontvangen indexatie juist zijn. Er is een voorkeur om deze gegevens per overzicht over een periode van 5 jaar te vermelden, zodat de deelnemer met eerdere opgaven het totaal van aanspraken en indexatie zelf kan controleren.

Transparantie is belangrijk voor actieve deelnemers en gepensioneerden. Zij moeten duidelijkheid krijgen over hun aanspraken en uitkeringen. Het is een onbegaanbare weg om deze aanspraken en uitkeringen te gieten in de vorm van een aanwijzing van een minimum en een maximum bedrag. Dat is niet alleen moeilijk voor het individu maar ook slecht voor de economische ontwikkeling omdat uit voorzorg iedereen eerder op het minimum dan op het maximum zal zijn gericht. Daarom moeten mogelijke schokken zoveel als mogelijk worden weggenomen. Onderzoek heeft uitgewezen dat een vast bedrag met een risico van niet-indexeren aantrekkelijker gevonden wordt dan een onzeker bedrag. Het model, zoals is gepresenteerd in dit document, heeft door het vaste, lage, uniforme rekenrendement van 2,7% een zeer grote nominale zekerheid en wegens dit lage rekenrendement wordt een hoge kans op indexering geboden indien het pensioenfonds naar behoren presteert.

Rapportage op basis van toekomstige ingaande en uitgaande kasstromen per soort voorziening, actieve deelnemers en gepensioneerden, biedt een beter inzicht in de financiële soliditeit van een fonds dan het huidige systeem van dekkingsgraden. Er wordt afgestapt van het systeem van periodiek, soms dagelijks dan wel wekelijks meten van dekkingsgraden. Dat systeem is ondoorzichtig en moeilijk te begrijpen door actieve deelnemers en gepensioneerden. Het is eenvoudiger uit te leggen dat een individueel fonds over een reeks van vijf jaren slecht presteerde en dat daarom niet wordt geïndexeerd.

Het systeem van toekomstige kasstromen kan ook worden toegepast om inzicht te krijgen in de gevolgen per soort voorziening (actieven of gepensioneerden) voor de overgang naar een vast, uniform rekenrendement van 2,7%. Deze gevolgen zullen niet groot kunnen zijn, omdat voor de aanspraken van gepensioneerden al een vergelijkbare rekenrente voor de berekening van de voorziening wordt gebruikt, zie bijlage IV. Actieve deelnemers en gepensioneerden mogen niet verantwoordelijk zijn voor de invoering van deze rekenrente van 2,7%. Daarom behoren de aanspraken bij een eventueel tekort niet te worden verminderd. De toekomstige overrente zal primair worden gebruikt om de voorziening weer op 100% te brengen, indien nodig. Daarvoor moet een periode van herstel van vijf jaar worden toegepast.

Samenvatting

De voorstellen om te komen tot een op lange termijn houdbaar en eerlijk pensioen is samengevat gebaseerd op de volgende punten:

1. Een nastrevenswaardig pensioen in een "defined benefit" systeem is gelijk aan 85% van het geïndexeerde netto middelloon, ofwel 70% van het geïndexeerde bruto middelloon;
2. De pensioenopbouw wordt verlaagd naar 1,75% per premiejaar en de franchise wordt vastgesteld op 10/7 van de enkele AOW;
3. De pensioenleeftijd wordt vastgesteld op 67 jaar en periodiek (frequent) aangepast aan de levensverwachting als deze verder toeneemt;
4. Elke werknemer neemt verplicht deel in deze uniforme pensioenregeling;
5. De werkgever kiest in overleg met de werknemers van de onderneming een eigen pensioenuitvoerder;
6. In elk van de 69 sectoren, conform de Sectorindeling van de belastingdienst, is een BedrijfstakPensioenfonds. Werkgevers en werknemers mogen ook kiezen voor een verzekeraar of een Algemeen Pensioenfonds, mits deze ook een acceptatieplicht kennen, een doorsnee-premie hanteren en werken op identieke technische grondslagen, zoals rekenrente en demografische gegevens;
7. Bij verandering van pensioenuitvoerder worden de opgebouwde aanspraken tegen vaste technische normen en het vaste rekenrendement overgedragen aan de nieuwe pensioenuitvoerder;
8. De kosten van het aanvullend pensioenstelsel voor werknemers en werkgever (de kostendekkende premie) blijven in het voorstel vooralsnog binnen een marge van 25% van de pensioengrondslag;
9. De pensioenpremie voor het aanvullend pensioen moet op kostendekkend niveau worden gestabiliseerd;
10. Het financieringssysteem is CDC, waarbij geen "premium-holidays" zijn toegestaan.
11. Het rekenrendement (rekenrente of discontovoet) voor de berekening van de contante waarde van de verplichtingen, van de kostendekkende premie en van de waardeoverdrachten wordt vastgesteld op een prudent niveau van 2,7% bij een minimale dekkinggraad van 105%. De commissie Parameters bewaakt het vaste karakter van de rekenrente en stelt het percentage opnieuw vast als de situatie duurzaam verandert. Er wordt geen gebruik meer gemaakt van een rentecurve; het rekenrendement volgt een rechte, horizontale lijn, onafhankelijk van de leeftijd van actieve deelnemers en gepensioneerden
12. Het verschil tussen gerealiseerd rendement en het gehanteerde rekenrendement is voor indexering en voor aanpassing van de Voorziening aan de levensverwachting.
13. De Voorziening wordt gesplitst naar actieve deelnemers, slapers en gepensioneerden en als zodanig vermeld in de jaarrekening. De belegde middelen worden niet gesplitst en er wordt voor de gehele voorziening één beleggingsbeleid gevoerd. Het gerealiseerde rendement komt gelijkelijk ten goede aan alle categorieën deelnemers (actieven, slapers en gepensioneerden).
14. Indexatie vindt plaats als het gemiddelde rendement en de dekkinggraad daarvoor ruimte bieden. Wanneer de dekkinggraad lager is dan 105% dan wordt in een

periode van herstel van vijf jaar de overrente gebruikt voor herstel van de dekkingsgraad. Is het niet mogelijk na vijf jaar de dekkingsgraad te herstellen tot tenminste 105% dan wordt, als ultimatum remedium de nominale uitkering gekort. Deze korting wordt over 5 jaar uitgesmeerd;

15. Indexatie voor de actieve deelnemers wordt gebaseerd op de ontwikkeling van de loonindex in de bedrijfstak en wordt gefinancierd uit het gerealiseerde overrendement en met extra premie. Bij een rendement boven het vereiste indexatierendement wordt het overschot gestort in een indexatievoorziening ten behoeve van uniforme indexatie van alle deelnemers en gepensioneerden in de toekomst. Voor extra indexatie boven de uniforme indexatie moet altijd extra premie worden betaald.
16. Indexatie voor de gepensioneerden wordt gebaseerd op de ontwikkeling van de prijsinflatie en wordt gefinancierd uit het gerealiseerde overrendement. Bij een rendement boven het vereiste indexatierendement wordt het overschot gestort in de indexatievoorziening.
17. Aanspraken uit hoofde van indexatie worden na inkoop behandeld als nominale aanspraken;

Bijlage I Pensioenuitkomsten voor vier inkomenscategorieën

Toelichting:

Loopbaan	Onderverdeling naar de 4 gangbare loopbanen
Aantal werkzame jaren	Leeftijd waarop deelgenomen in de pensioenregeling
Aanvangsalaris	Als percentage van het minimumloon (*)
Aantal carrière jaren	Aantal jaren waarin salaris extra stijgt wegens carrière
Stationair salaris	Het salaris, dat alleen wordt verhoogd met algemene loonindex
Carrière per jaar	Additionele stijging van het salaris wegens carrière
Frequentie	Hoe vaak deze loopbaan voorkomt
Eindloon	
Pensioen	Pensioen als percentage van het Eindloon
AOW	AOW als percentage van het Eindloon
Totaal	Totaal van beiden als percentage van het Eindloon
Gemiddeld Loon	
Pensioen	Pensioen als percentage van geïndexeerde Gemiddeld Loon
AOW	AOW als percentage van geïndexeerde Gemiddeld Loon
Totaal	Totaal van beiden als % van geïndexeerde Gemiddeld Loon

- I beroepsonderwijs, zoals VMBO,
- II beroepsonderwijs, zoals MBO,
- III beroepsonderwijs, zoals HBO
- IV universitair onderwijs.

(*) = Modaal is thans 1,7 * minimum loon

Loopbaan	I	II	III	IV
Aantal werkzame jaren	44	43	41	40
Aanvangsalaris	1,10	1,20	1,40	1,50
Aantal carrière jaren	9	10	10	13
Stationair salaris	1,40	1,70	2,40	3,10
Carrière per jaar	1,03	1,04	1,06	1,06
Frequentie	30%	45%	15%	10%
Vaste gegevens				
Loonstijging	1,03	1,03	1,03	1,03
Franchise	0,7	0,7	0,7	0,7
Franchise-stijging	1,03	1,03	1,03	1,03
Indexatie aanspraken	1,03	1,03	1,03	1,03
Opbouw %	1,75%	1,75%	1,75%	1,75%
Eindloon				
Pensioen	0,37	0,41	0,46	0,47
AOW	0,36	0,29	0,21	0,16
Totaal	0,72	0,71	0,67	0,63
Gemiddeld Loon				
Pensioen	0,38	0,43	0,49	0,52
AOW	0,37	0,31	0,22	0,18
Totaal	0,74	0,74	0,72	0,70
Opbouw %	1,60%	1,60%	1,60%	1,60%
Eindloon				
Pensioen	0,33	0,37	0,42	0,43
AOW	0,36	0,29	0,21	0,16
Totaal	0,68	0,67	0,63	0,59
Gemiddeld Loon				
Pensioen	0,34	0,39	0,45	0,48
AOW	0,37	0,31	0,22	0,18
Totaal	0,70	0,69	0,67	0,66
Opbouw %	1,50%	1,50%	1,50%	1,50%
Eindloon				
Pensioen	0,31	0,35	0,40	0,40
AOW	0,36	0,29	0,21	0,16
Totaal	0,67	0,65	0,61	0,57
Gemiddeld Loon				
Pensioen	0,32	0,37	0,42	0,45
AOW	0,37	0,31	0,22	0,18
Totaal	0,69	0,67	0,65	0,63

Conclusie

Bij een opbouwpercentage van 1,75% en een franchise van 10/7 van de enkele AOW krijgen alle inkomenscategorieën tenminste 70% van het bruto geïndexeerde middellood.

Bijlage II Effect rekenrendement op kosten aanvullend pensioen

In deze bijlage worden de effecten van verschillende rekenrendementen op de kosten van het aanvullend pensioen toegelicht. De kosten en waarde van pensioenaanspraken worden berekend als product van het rekenrendement en de demografische gegevens en. Deze demografische gegevens zijn niet afhankelijk van het gekozen rekenrendement.

Het rekenrendement is een afgeleide van het netto beleggingsrendement. Dit beleggingsrendement wordt op de financiële markten behaald en is niet afhankelijk van de rekenrendement, zoals door pensioenuitvoerders wordt gebruikt bij de berekening van premies en waarde van de aanspraken. In de tabel zijn de rendementen van alle pensioenfondsen vermeld, bron CBS. In de jaren 80 en 90 van vorige eeuw waren de beleggingsrendementen hoger dan in de jaren na 2001. In de kolom 5-jaars is het meetkundige gemiddelde rendement van alle pensioenfondsen over het afgesloten jaar en de 4 voorafgaande jaren vermeld.

Jaar	Rendement	5-jaars	Jaar	Rendement	5-jaars	Jaar	Rendement	5-jaars
2001	-2,6%	7,6%	2005	14,0%	5,4%	2009	15,1%	4,2%
2002	-8,6%	3,5%	2006	8,4%	7,6%	2010	12,5%	4,2%
2003	10,9%	3,7%	2007	3,7%	9,2%	2011	7,7%	4,1%
2004	10,3%	2,7%	2008	-19,3%	3,0%	2012	14,1%	6,6%

De berekening van de premies (I), voorzieningen (II) en waarde overdrachten (III) geschiedt thans met 3 verschillende rekenrendementen.

I) Het rekenrendement voor de premies wordt afgeleid van het historische dan wel het toekomstige beleggingsrendement en bedraagt thans bij veel Bedrijfstaking Pensioen Fondsen tussen de 3,3% en 4,8%. In ons rekenvoorbeeld is gekozen voor een rekenrendement gelijk aan de UFR van 4,2%.

De methode voor de berekening met het toekomstige beleggingsrendement voor de premies is vastgelegd in de Artikelen 4.2 en 23b van het Besluit FTK. De desbetreffende tekst van Artikel 23b. "Parameters vanaf 2012" luidt als volgt:

1. Vanaf 1 januari 2012 gaat een fonds voor de berekeningen, bedoeld in de artikelen 126, 128, 138, 140 en 143 van de Pensioenwet dan wel de artikelen 121, 123, 133, 135 en 138 van de Wet verplichte beroepspensioenregeling, uit van:
  - a. minimale verwachtingswaarden voor de groeivoeten van het loon- en prijsindexcijfer van 3% respectievelijk 2% per jaar;
  - b. een maximaal verwacht rendement op vastrentende waarden van 4,5% per jaar;
  - c. een verwacht rendement op beursgenoteerde aandelen en indirect onroerend goed met een rekenkundig gemiddelde van maximaal 8,5% per jaar en een meetkundig gemiddelde van maximaal 7% per jaar;
  - d. een verwacht rendement op overige zakelijke waarden met een rekenkundig gemiddelde van maximaal 9% per jaar en een meetkundig gemiddelde van maximaal 7,5% per jaar;

- e. een verwacht rendement op direct onroerend goed en grondstoffen met een rekenkundig gemiddelde van maximaal 7,5% per jaar en een meetkundig gemiddelde van maximaal 6% per jaar; en
- f. de toekomstige rentetermijnstructuur voor de disconteringsvoet in de continuïteitsanalyse

II) Het rekenrendement op basis van RTS, de Rente Termijn Structuur, voor de voorziening pensioenverplichtingen, VPV. De methode voor de berekening van deze rekenrendement is vastgelegd in het Artikel 2.2 van het Besluit FTK. "De contante waarde wordt vastgesteld op basis van een door De Nederlandsche Bank gepubliceerde actuele rentetermijn-structuur." De DNB publiceert deze gegevens op haar website: <http://www.statistics.dnb.nl/financiele-markten/rentes/index.jsp#> Tabel 1.3

In de onderstaande tabel zijn de waarden van 30 november 2013 overgenomen. Behalve de RTS waarde zelf is ook het rekenkundige gemiddelde hiervan over de voorafgaande en het huidige jaren vermeld. Zo is het gemiddelde bij jaar 7 over de jaren 1 tot en met 7 berekend. Het gemiddelde is ook na 30 jaar nog aanmerkelijk lager dan de UFR van 4,2%, het rekenrendement, dat in dit voorbeeld wordt gebruikt voor de berekening van de premies of de netto beleggingsrendementen, behaald door pensioenfondsen.

Jaar	RTS	Gemiddelde	Jaar	RTS	Gemiddelde	Jaar	RTS	Gemiddelde
1	0,39	0,39	12	2,40	1,48	23	2,83	2,07
2	0,54	0,46	13	2,50	1,56	24	2,85	2,10
3	0,74	0,56	14	2,58	1,63	25	2,87	2,13
4	0,99	0,66	15	2,65	1,70	26	2,89	2,16
5	1,24	0,78	16	2,68	1,76	27	2,92	2,19
6	1,47	0,89	17	2,71	1,82	28	2,94	2,22
7	1,67	1,00	18	2,74	1,87	29	2,96	2,24
8	1,85	1,11	19	2,77	1,92	30	2,99	2,27
9	2,01	1,21	20	2,79	1,96	31	3,02	2,29
10	2,16	1,31	21	2,80	2,00	32	3,04	2,32
11	2,30	1,40	22	2,81	2,04	33	3,07	2,34

III) Het rekenrendement voor de waarde overdrachten is de 25 jarige RTS rente, thans 2,874%. Hierbij is de rente voor looptijd van 25 jaar het uitgangspunt en tevens zijn de demografische gegevens vastgelegd, waarmee de berekening behoort te worden gemaakt.

Contante waarde bij vier rekenrendementen en vijf gekozen looptijden.

Looptijd	4,20% (*)	2,7% (*)	RTS (*)	2,874% (*)
10	66,3%	76,6%	87,8%	75,3%
20	43,9%	58,7%	67,9%	56,7%
30	29,1%	45,0%	51,1%	42,7%
40	19,3%	34,4%	37,5%	32,2%
50	12,8%	25,8%	27,0%	24,3%

(*) = toekomstige waarde als percentage van de huidige waarde

De contante waarde om eenmalig een bedrag van 1 € over 10 jaar te betalen is nu 0.663€ waard, indien een rente van 4,2% behaald kan worden. Want $1,042^{10} = 1,51$, 0,663€ inleg nu levert over 10 jaar op $1,51 * 0,663€ = 1 €$

Bij de RTS dienen de afzonderlijke waarden over een periode van 10 jaar worden vermenigvuldigd, namelijk:

$$(1,0039) * (1,0054) * \dots * (1,0201) * (1,0216) = 1,138.$$

$$0,878€ \text{ inleg nu levert over 10 jaar op } 1,138 * 0,878€ = 1 €$$

Gevolgen voor de bepaling van de contante waarde bij deze vier rekenrentes, de vijf gekozen looptijden voor een veertigjarige man, indien alleen een uitkering wordt gedaan bij in leven zijn op een bepaalde leeftijd. Bij een looptijd van 10 jaar wordt de contante waarde berekend, indien deze man nog leeft als hij vijftig is.

Leeftijd	Overlevingskans	4,20% (*)	2,7% (*)	RTS (*)	2,874% (*)
50	98,1%	65,0%	74,8%	86,2%	73,9%
60	93,0%	40,8%	54,1%	63,1%	52,8%
70	80,2%	23,4%	35,6%	41,0%	34,3%
80	51,3%	9,9%	17,3%	19,3%	16,5%
90	13,4%	1,7%	3,4%	3,6%	3,2%

(*) = toekomstige waarde als percentage van de huidige waarde

Rekenvoorbeeld, de contante waarde bij een looptijd van 10 jaar en 4,2% wordt nu $66,3% * 98,1% = 65,0%$. Uit bovenstaand voorbeeld blijkt de contante waarde van een toekomstige uitkering afhankelijk te zijn van de leeftijd, sterftেকans en het gekozen rekenrendement.

In de volgende tabel zijn de doorsnee premies en de actuariële kosten vermeld voor de inkoop van een ouderdomspensioen van € 100 voor een man, dat ingaat op 65-jarige leeftijd en jaarlijks wordt betaald tot aan het overlijden van deze gepensioneerde. Voor de inkoop van de pensioenaanspraak van € 100 wordt een doorsnee premie van € 1.000 in rekening wordt gebracht.

Leeftijd	Premie in €	Kosten bij 4,2% in €	Kosten bij 2,7% in €	Kosten bij RTS in €	Verschil 4,2% en RTS
25	1.000	287	512	392	-105
30	1.000	353	587	477	-124
35	1.000	435	672	580	-145
40	1.000	644	926	841	-197
45	1.000	797	1.065	1.007	-210
50	1.000	991	1.232	1.200	-209
55	1.000	1.242	1.436	1.435	-193
60	1.000	1.578	1.696	1.725	-147

Een toelichting op de berekening van de kosten voor een 25-jarige deelnemer.

De kosten voor de inkoop zijn de som van de volgende berekeningen:

$(1/(1,042^{40})) * (\text{kans van 65 jaar worden}) + (1/(1,042^{41})) * (\text{kans van 66 jaar worden}) + (1/(1,042^{42})) * (\text{kans van 67 jaar worden})$ enz.

Het getal 40 (= 65-25) is het verschil tussen de veronderstelde pensioenleeftijd, 65, en de huidige leeftijd van 25.

Kans van 65 jaar worden is het percentage van de huidige 25 jarigen die over 40 jaar 65 worden.

Kans van 67 jaar worden is het percentage van de huidige 25 jarigen die over 42 jaar 67 worden.

Al deze waarden, vanaf de 65 jarige leeftijd tot en met 120 jarige leeftijd, worden opgeteld en het totaal is de actuariële kosten van de inkoop van een pensioentoezegging aan een 25 jarige deelnemer bij een rentestand van 4,2% en de gehanteerde demografische gegevens. Een lager rekenrendement zorgt voor een stijging van de actuariële kosten van de inkoop, inkoop bij 2,7% is duurder dan bij 4,2%, zie laatste tabel pagina 23.

In de laatste kolom is het effect getoond van de twee verschillende rekenrentes voor premies en VPV. Op het moment dat deze aanspraak van €100 in de voorziening wordt opgenomen, dan ontstaan een verlies. Bij een 25-jarige is dit verlies €105 en voor een 45-jarige €210. Deze verliezen worden verhaald op de VPV voor gepensioneerden en slapers.

Conclusie

Een beleggingsrendement over een periode van 5 jaar is sinds 2001 altijd hoger dan of gelijk geweest aan 2,7%. De complexiteit van RTS, die transparantie blokkeert, vervalt bij de invoering van een vast, uniform rekenrendement. Bovendien wordt met dit rekenrendement van 2,7% het verschil tussen de actuariële koopsommen en de doorsnee-premie voor jonge, actieve deelnemers verminderd. Indien een werknemer in een regeling 50% van de premie moet bijdragen, zal deze bijdrage bij 2,7% onvoldoende zijn en wordt het restant uit de algemene loonkosten betaald.

Bijlage III Rekenrendement en doorsnee premie

In bijlage II is vermeld dat het beleggingsrendement als uitgangspunt voor de bepaling van het rekenrendement is gekozen. De vraag is hoe hoog het rekenrendement dient te zijn. In deze notitie is gekozen om het rekenrendement gelijk te stellen aan: het verwacht netto beleggingsrendement (4,7%) minus de gewenste indexatie (2,0%).

Dit verwacht netto beleggingsrendement is lager dan het feitelijk beleggingsrendement in de afgelopen 12 jaren, waarbij in deze periode enige bijzondere slechte beleggingsjaren zijn geweest, zie de eerste tabel in Bijlage II.

In laatste tabel in bijlage II is het effect vermeld van een lager rekenrendement op de premies voor de inkoop van pensioenaanspraken. Hoe lager dit rendement wordt gekozen, hoe kleiner het verschil tussen de premies voor de verschillende leeftijdsgroepen wordt. Hoe groter het verschil tussen dit rendement en het verwacht netto beleggingsrendement is, des te meer indexatie kan uit dit verschil worden betaald, zie onderstaande tabel.

In deze tabel wordt het effect vermeld van de kosten voor de inkoop van indexatie voor actieve deelnemers. Deze indexatie wordt op 3% gesteld, conform het FTK.

In de *tweede* kolom zijn de opgebouwde aanspraken Ouderdomspensioen vermeld.

In de *derde* kolom zijn de verstrekte indexatie bedragen vermeld, hoe ouder, hoe groter het absolute bedrag aan indexatie.

In de kolommen *vier en vijf* zijn de indexatie bedragen vermeld, die moeten worden ingekocht

In de kolommen *zes en zeven* zijn de kosten van de ingekochte indexatie bedragen vermeld.

	Jaarlijks opbouw 100 € vanaf 22	Jaarlijkse Indexatie	Inkoop in € bij	Inkoop in € bij	Kosten inkoop in €	Kosten inkoop in €
Leeftijd	OP aanspraak in €	3%	4,20%	2,70%	4,20%	2,70%
25	300	$(3\% * 300) = 9$	$(9 - 1,5) = 7,5$	$(9 - 6) = 3,0$	22	17
30	54	45	18	159	113	54
35	69	58	23	250	164	69
40	84	70	28	376	227	84
45	99	83	33	548	305	99
50	114	95	38	784	402	114
55	129	108	43	1.113	525	129
60	144	120	48	1.578	685	144

Bij een netto beleggingsrendement van 4,7% en een rekenrendement van 4,2% is een surplus van 0,50% voor de inkoop. Zeventien procent, nl. 0,5/3,0 van de toegekende

indexatie kan uit dit surplus worden betaald, 83% hiervan moet met extra premies worden ingekocht.

Bij een netto beleggingsrendement van 4,7% en een rekenrendement van 2,7% is een surplus van 2% voor de inkoop. Tweederde nl. 2,0/3,0 van de toegekende indexatie kan uit dit surplus worden betaald, een derde hiervan moet met extra premies worden ingekocht.

Het voordeel is dan in de situatie dat een jongere deelnemer enige jaren niet deelneemt, bijvoorbeeld wegens het opvoeden van kinderen, dat de opgebouwde aanspraken toch verhoogd kunnen worden met een redelijke indexatie.

Welke groepen over hun gehele loopbaan voordeel dan wel nadeel van het systeem van de doorsneepremie hebben is onduidelijk. Hieronder zijn vier groepen vermeld, voor wie de effecten van dit systeem zijn vermeld.

- Groep I: Vrouw, zij werkt van 21 t/m 30, 6 jaar niet werken wegens kinderen en gaat dan weer werken, voordeel van de doorsnee premie
- Groep II: Persoon begint als zelfstandige, bijvoorbeeld horeca, kapper, en gaat op 36-jarige leeftijd over in dienstverband wegens gezin, voordeel van de doorsnee premie
- Groep III: Persoon start als medicus in loondienst en wordt op 40 jarige leeftijd zelfstandige, die niet valt onder een beroepspensioenregeling, nadeel van de doorsnee premie. Deze persoon heeft wel een dure academische opleiding beneden kostprijs genoten.
- Groep IV: Persoon is wisselend ZZP en werknemer, en persoon kan voortdurend bij het BPF blijven, neutraal voor de doorsnee premie.

Conclusie:

De keuze voor een lager rekenrendement verlaagt de gevolgen van een doorsnee premie, namelijk overdracht van jongere actieve deelnemers aan oudere actieve deelnemers voor de inkoop van indexatie aanmerkelijk. Tevens heeft deze keuze tot gevolg dat het verschil in de benodigde actuariële koopsommen voor de verschillende leeftijdsgroepen afneemt.

Bijlage IV Overgang van RTS naar vaste uniforme rekenrente

De contante waarde van de opgebouwde aanspraken van de actieve deelnemers, slapers en gepensioneerden worden conform FTK momenteel voor de desbetreffende voorziening berekend op basis van de RTS, zoals vermeld op de website van de DNB.

Omdat de waarden van de RTS voor de latere jaren steeds stijgen, is het gevolg dat de VPV, voorziening pensioenverplichtingen voor ingegane uitkeringen van gepensioneerde deelnemers tegen een veel lager rekenrendement wordt berekend dan de VPV voor toekomstige uitkeringen van actieve deelnemers en die van de slapers

Jaar	RTS	Surplus	Jaar	RTS	Surplus	Jaar	RTS	Surplus
1	0,39%	4,31%	12	2,40%	2,30%	23	2,83%	1,87%
2	0,54%	4,16%	13	2,50%	2,20%	24	2,85%	1,85%
3	0,74%	3,96%	14	2,58%	2,12%	25	2,87%	1,83%
4	0,99%	3,71%	15	2,65%	2,05%	26	2,89%	1,81%
5	1,24%	3,46%	16	2,68%	2,02%	27	2,92%	1,78%
6	1,47%	3,23%	17	2,71%	1,99%	28	2,94%	1,76%
7	1,67%	3,03%	18	2,74%	1,96%	29	2,96%	1,74%
8	1,85%	2,85%	19	2,77%	1,93%	30	2,99%	1,71%
9	2,01%	2,69%	20	2,79%	1,91%	31	3,02%	1,68%
10	2,16%	2,54%	21	2,80%	1,90%	32	3,04%	1,66%
11	2,30%	2,40%	22	2,81%	1,89%	33	3,07%	1,63%

Het surplus is het verschil tussen het netto beleggingsrendement van 4,7% en de RTS. Door de structuur van de RTS zal het gemiddelde rekenrendement van de VPV Actieven en Slapers hoger zijn die bij de VPV gepensioneerden wordt berekend, te weten thans 3,1% dan wel 2,2%.

De voorziening actieven

Het gemiddelde rekenrendement, behorende bij de VPV'en actieve deelnemers en slapers is in de afgelopen 4 jaren met 1,5 procentpunt gedaald. Dit gedaalde rekenrendement zorgt voor een automatische stijging van deze VPV. De duration van deze VPV is gesteld op 18, daardoor is deze VPV met 27% gestegen. Door een opslag op de premies voor de vereiste solvabiliteit, geschat op 20% is op nationaal niveau een bedrag van € 29 miljard, circa 5% van deze VPV, aan deze VPV toegevoegd, de netto stijging is dus 22%, (27% - 5%).

Deze stijging van 22% is uit de overrente en de afname van de buffers gefinancierd. Indien deze stijging alleen uit de overrente betaald zou zijn geweest, dan moest de jaarlijkse overrente gedurende 4 jaar 5% punt zijn geweest om deze 22% te financieren.

Het gemiddelde rendement over de jaren 2009 tot en met 2012 bedroeg 12,3%, een deel van deze resultaten is bestemd voor het verlies uit 2008 te compenseren en de buffers te herstellen. Het saldo rendement na deze correctie is berekend op 6,6%.

Het netto beleggingsrendement in de jaren 2009 – 2012: 6,6%

Rekenrendement VPV Actieven en Slapers thans:	3,1%
Financiering daling rekenrendement:	5%

Het surplus was 3,5% (=6,6% - 3,1%) over deze periode van 4 jaar en dit surplus is te laag gebleken om de daling van de rekenrendement te financieren. De stijging van deze VPV wegens een gedaalde rekenrendement is grotendeels betaald door afname van de buffers en overdracht van overrente van de gepensioneerden naar deze groep.

Het gemiddelde rekenrendement, behorende bij de VPV gepensioneerden is in de afgelopen 4 jaren met 2,0% punt gedaald. Deze gedaalde rekenrendement zorgt voor een automatische stijging van de VPV gepensioneerden. De duration, die bij deze VPV behoort, is berekend op 6,6. Deze stijging van 13% is uit de overrente en de afname van de buffers gefinancierd. Indien deze stijging alleen uit de overrente werd betaald, dan moet de jaarlijkse overrente gedurende 4 jaar 3% punt zijn geweest.

Het beleggingsrendement in de jaren 2009 – 2012:	6,6%
Rekenrendement VPV gepensioneerden thans:	2,2%
Financiering daling rekenrendement:	3%

De overrente was 4,4% (=6,6% - 2,2%) over deze 4 jaren.

In de situatie van een dalend rekenrendement op basis van de RTS, zal door het verschil in duration bij drie verschillende VPV'en een overdracht plaatsvinden van gepensioneerden naar actieve deelnemers en slapers. Een ander groot nadeel van de toepassing van de RTS is het volgende. Op grond van macro-economische overwegingen zal een RTS in een hoog conjunctuur hoger zijn dan die in een laag conjunctuur. Als de economie uit een recessie komt, dan zal de RTS op termijn stijgen en in het huidige systeem zal dan daarmee het rekenrendement stijgen, waardoor de VPV'en dalen en de dekkingsgraad stijgt. Vervolgens zullen fondsen dan de eerdere kortingen ongedaan maken en de achtergebleven indexatie uitbetalen. In een periode van een stijgende conjunctuur stijgt het totaal van de uitkeringen. Als de economie in een recessie geraakt, dan daalt de RTS en dan ontstaat een omgekeerde situatie. Het hanteren van de RTS blijkt hiermee de conjuncturele cycli te versterken.

Voorgestelde oplossing

De overgang van een rekenrendement op basis van de RTS naar een vaste, uniforme rekenrendement bevordert de transparantie van de financiële verantwoording van de pensioenfondsen en voorkomt de ongewenste overdrachten tussen verschillende groepen van deelnemers. Voor de vijf grootste fondsen in Nederland geldt dat dit gemiddelde rekenrendement in ieder geval lager is dan 2,72%. Daarom is in dit stadium ook voor een rekenrendement van 2,7% gekozen. Nader onderzoek is vereist om te weten welk percentage optimaal is en past bij de draagkracht van de individuele fondsen. Het gemiddelde rekenrendement op basis van de RTS is thans voor elk fonds verschillend, omdat de leeftijdsopbouw per fonds verschilt. Dit rendement zal bij een fonds met een relatief oud bestand dan een fonds met een relatief jong bestand. De overgang van

toepassing van de RTS naar een systeem van een uniform rekenrendement van 2,7% lijkt mogelijk, zonder dat de opgebouwde aanspraken van de deelnemers worden aangetast. De eerste schatting is bij een rekenrendement van 2,5% op nationaal niveau de VPV voor actieve deelnemers en slapers hoger zal zijn dan op basis van de RTS. Omzetting van de VPV van RTS naar 2,5% rekenrendement geeft wellicht tekorten, zie onderstaande tabel.

	VPV 2,5%	VPV RTS
65-	105%	100%
65+	97%	100%

Conclusie

De recente daling in het rekenrendement voor de VPV'en actieve deelnemers en slapers heeft tot gevolg dat deze VPV'en bij dezelfde aanspraken aanmerkelijk is gestegen en dat hierdoor de buffer is gedaald. Deze stijging in de VPV is in deze jaren aanmerkelijk groter geweest dan de bijdrage via de solvabiliteitsopslag op de premies voor het in stand houden van het Eigen Vermogen. Bij de berekening van de indexatie wordt het surplus tussen de gerealiseerde beleggingsrendementen en de waarden van de RTS niet per jaar berekend, maar als geheel. Op deze wijze ontstaan op een niet transparante wijze allerlei overdrachten tussen de verschillende groepen binnen een pensioenregeling.

Indien wordt gekozen voor een overgang van de RTS naar een uniform rekenrendement van 2,7%, kan deze overgang voor zeer veel fondsen geschieden, zonder daling van de buffer. Bovendien wordt het huidige cycli versterkende effect van de RTS te niet gedaan.

Bijlage V Onderscheid direct en indirect rendement

In de huidige discussie over de beleggingsrendementen en rekenrendement is gebleken dat onvoldoende inzicht bestaat op welke wijze de pensioenfondsen in de afgelopen decennia hun beleggingsrendementen hebben gerealiseerd. Zijn deze rendementen primair ontstaan door de gedaalde marktrente of door de beleggingsresultaten bij zakelijke waarden en een goed totaal rendement op vastrentende waarden?

Het voorstel is om het inzicht in de rendementen te vergroten door middel van een uitbreiding van de informatie hiervan. Berekening beleggingsrendement als gewogen gemiddelde over een periode van 5 jaar, splitsing naar zowel:

1. vastrentende als zakelijk,
2. direct, zoals couponintrest, dividend en huuropbrengst, indirect, i.c. waardemutatie van onderliggende vermogenstitel, als totaal

Vastrentende waarden	t-4 (*)	t-3 (*)	t-2 (*)	t-1 (*)	t (*)	t #
Direct Rendement (+)						
Indirect rendement						
Totaal rendement						

Zakelijke waarden	t-4 (*)	t-3 (*)	t-2 (*)	t-1 (*)	t (*)	t #
Direct Rendement (+)						
Indirect rendement						
Totaal rendement						

Eigen bewerking van de beschikbare informatie van Statline - CBS

Totaal	2008 (*)	2009 (*)	2010 (*)	2011 (*)	2012 (*)	2012 #
Direct Rendement (+)	3,1%	3,1%	3,2%	3,2%	3,2%	3,0%
Indirect rendement	0,0%	1,1%	1,0%	0,9%	3,4%	11,1%
Totaal rendement	3,0%	4,2%	4,2%	4,1%	6,6%	14,1%

(*) = gewogen gemiddeld rendement over een 5-jaarsperiode, jaren t-9 t/m t-4

= gewogen gemiddeld rendement over een 1-jaarsperiode

(+) = Direct rendement over de marktwaarde van de onderliggende vermogenstitel

In de tabel op het volgend blad is informatie van het directe, indirecte en totale rendement voor de jaren 1987 tot en met 2012 vermeld. Tevens is in die tabel het gemiddelde van deze rendementen per voortschrijdende periode van 5 jaren in de drie laatste kolommen vermeld.

Conclusie

De jaarlijkse schommelingen bij het indirecte resultaat middelen over de perioden van 5 jaar al behoorlijk uit. Op basis van de huidige informatie kan het indirecte resultaat niet verder worden toegerekend aan de post "Zakelijke waarden" en aan "Vastrentende waarden". Bij de groep "Vastrentende waarden" bestaat meestal een evenwicht tussen het directe en indirecte rendement. Met uitzondering van de situatie, waarin deze waarden niet worden terugbetaald, zullen kasstromen hiervan gelijk blijven.

Jaar	Direct	Indirect	Totaal	Direct Gemiddeld over 5 jaar	Indirect Gemiddeld over 5 jaar	Totaal Gemiddeld over 5 jaar
1988	8,0%	-0,2%	7,8%			
1989	7,7%	-0,2%	7,5%			
1990	7,9%	-3,7%	4,2%			
1991	8,0%	2,2%	10,2%			
1992	7,5%	1,5%	9,0%	7,8%	0,0%	7,8%
1993	7,1%	8,2%	15,3%	7,6%	1,9%	9,6%
1994	6,3%	-2,4%	3,9%	7,3%	1,3%	8,6%
1995	6,4%	2,5%	8,9%	7,0%	2,4%	9,3%
1996	6,0%	5,1%	11,1%	6,6%	3,0%	9,6%
1997	5,4%	7,2%	12,7%	6,2%	4,3%	10,5%
1998	5,0%	6,6%	11,6%	5,7%	4,3%	10,1%
1999	4,5%	12,3%	16,8%	5,3%	7,3%	12,6%
2000	4,6%	-1,9%	2,7%	5,0%	5,7%	10,7%
2001	3,7%	-6,3%	-2,6%	4,6%	3,0%	7,6%
2002	3,8%	-12,4%	-8,6%	4,3%	-0,7%	3,5%
2003	3,7%	7,2%	10,9%	4,0%	-0,4%	3,7%
2004	3,1%	7,1%	10,3%	3,8%	-1,0%	2,7%
2005	3,1%	10,9%	14,0%	3,4%	1,9%	5,4%
2006	2,8%	5,6%	8,4%	3,2%	4,3%	7,6%
2007	3,0%	0,7%	3,7%	3,1%	6,1%	9,2%
2008	3,2%	-22,6%	-19,3%	3,1%	0,0%	3,0%
2009	3,4%	11,7%	15,1%	3,1%	1,1%	4,2%
2010	3,4%	9,1%	12,5%	3,2%	1,0%	4,2%
2011	2,9%	4,7%	7,7%	3,2%	0,9%	4,1%
2012*	3,0%	11,1%	14,1%	3,2%	3,4%	6,6%
	Gemiddeld	Gemiddeld	Gemiddeld	Vanaf 2000	Vanaf 2000	Vanaf 2000
	4,8%	2,4%	7,2%	3,6%	1,9%	5,6%

Bijlage VI Verbetering inzicht soliditeit pensioenfondsen

In het FTK wordt de dekkingsgraad en daarmee de buffer als ijkpunt voor de soliditeit van pensioenfondsen gebruikt. Omdat het rekenrendement van de VPV gebaseerd is op de RTS, en daarmee periodiek schommelt, geeft dit systeem te vaak onbetrouwbare informatie. Stel, een pensioenfonds heeft een dekkingsgraad van 130 bij 4% rekenrendement en een duration van 16 voor de gehele VPV, daarna daalt dit rendement tot 2,7%, en de dekkingsgraad wordt dan 109. De aanspraken blijven identiek, de belegde middelen ook, toch stelt de toezichhouder dat de financiële soliditeit van dit fonds aanmerkelijk slechter is geworden, want de buffer is toch gedaald van 130 naar 109.

Daarom is het voorstel om ook twee andere methoden te hanteren om de financiële soliditeit van een pensioenfonds te bepalen.

1. het benodigde rendement in relatie tot het verwachte rendement
2. het systeem van toekomstige kasstromen

Het benodigde rendement in relatie tot het verwachte rendement

Het pensioenfonds kiest op grond van het bestand een bepaald risico profiel voor de beleggingen, waarbij geldt dat het benodigd rendement toeneemt wanneer een fonds meer risico neemt.

Bij dit beleggingsprofiel behoort ook een verwacht rendement, waarbij het verschil tussen beide rendementen en het risico-profiel de graad van zekerheid kan worden vastgesteld of een situatie ontstaat, waarin aanspraken gekort moeten worden. Op basis van dit benodigd rendement worden de premies en de waarde voor overgedragen aanspraken berekend. Hierbij geldt hoe groter het verschil tussen het benodigde rendement en het verwachte rendement, des te lager de kans op deze korting wordt.

Zodra het fonds indexatie aan de deelnemers toekent, worden deze indexatie omgezet in nominale aanspraken. Vervolgens worden de berekeningen dan opnieuw gemaakt op basis van het totaal van bestaande en nieuwe aanspraken.

Het systeem van toekomstige kasstromen

In Artikel 2.2 van het Besluit FTK wordt alleen gesteld dat de pensioenfondsen de kasstromen contant dienen te maken tegen de RTS. De pensioenfondsen hebben de verplichting om in de toekomst op grond van de huidige opgebouwde aanspraken uitkeringen te doen. Daarom is een aanvulling op deze informatie op basis van kasstromen een belangrijke bijdragen om inzicht te krijgen in de financiële soliditeit van een fonds

Kasstromen

De grondslag van dit model is feitelijk gebaseerd op kasstromen, want de uitbetaling van pensioenen is een uitgaande kasstroom, die gefinancierd dient te worden uit de inkomende kasstromen, waaronder het behaalde rendement. Vervolgens wordt het benodigde rendement berekend, waarmee met 97,5% zekerheid kan worden gesteld dat het fonds in de toekomst de nominale pensioenen zal betalen. Voor een periode van 80 jaar betekent dit dat het fonds in 2 jaar niet het nominale pensioen betaalt.

Dit benodigde rendement wordt mede afgeleid van het risico profiel van de portefeuille belegde middelen. Twee belangrijke aspecten zijn van belang in de 3 situaties, die hierna genoemd worden, namelijk 1) Continuïteit en 2) Efficiënte beheersing van risico betreffende beleggingen.

Continuïteit

In deze benadering is de pensioenregeling een collectiviteit, die behoort bij de Nederlandse economie. Omdat het CBS na 2040 een stabiele verdeling in de demografische opbouw verwacht, blijft de verhouding tussen gepensioneerden en actieve deelnemers daarna ook stabiel. Elk jaar zal een jaarcohort actieve deelnemers met pensioen gaan en deze overgang zal blijven bestaan, daarom zal de groep gepensioneerden als collectiviteit niet uitsterven, individueel sterven natuurlijk wel de deelnemers. Elk jaar zullen ook de starters toetreden en als actieve deelnemer in de regelingen worden opgenomen.

Efficiënte beheersing van risico betreffende beleggingen

De opdeling van het beleggingsrisico naar afzonderlijke jaarlagen zorgt voor een stijging van het beleggingsrisico en daarmee voor lagere rendementen bij een gelijkblijvend risicoprofiel.

Het Benodigd Rendement kan worden toegepast voor drie situaties, de uitbetaling van de:

1. bestaande aanspraken van huidige deelnemers,
2. bestaande en toekomstige aanspraken van huidige deelnemers,
3. bestaande en toekomstige aanspraken van huidige en toekomstige deelnemers.

Bestaande aanspraken van huidige deelnemers

In deze eerste situatie wordt het fonds feitelijk volledig gesloten en de uitgaande pensioenbetalingen voor alle deelnemers, worden gefinancierd met de huidige beleggingen en de toekomstige rendementen.

Deze situatie gaat uit van volledige discontinuïteit en tevens wordt geen rekening gehouden met de vraag op welke wijze de huidige actieve deelnemers hun toekomstig pensioen opbouwen. In deze situatie worden de risico's betreffende beleggingen niet efficiënt beheerst, omdat het fonds in strijd met de werkelijkheid als volledig gesloten wordt behandeld. De inkomende kasstromen uit de premie-betalingen van de huidige actieve deelnemers worden ten onrechte niet in beschouwing genomen, deze moeten ook belegd worden.

Bestaande en toekomstige aanspraken van huidige deelnemers

In deze tweede situatie wordt het fonds feitelijk gesloten voor nieuwe deelnemers en de uitgaande pensioenbetalingen voor alle deelnemers, worden gefinancierd met de beschikbare middelen, binnenkomende premies en de toekomstige rendementen.

Deze situatie gaat uit van gedeeltelijke discontinuïteit. Op welke wijze de toekomstige actieve deelnemers hun toekomstig pensioen opbouwen, blijft onduidelijk. In deze situatie worden de risico's betreffende beleggingen redelijk efficiënt beheerst. De inkomende kasstromen van de betaalde premies voor de huidige actieve deelnemers

worden in de berekeningen mee genomen, waardoor een betere allocatie van de beleggingsportefeuille mogelijk wordt.

Bestaande en toekomstige aanspraken van huidige en toekomstige deelnemers

In deze derde situatie blijft het fonds open voor nieuwe deelnemers en de uitgaande pensioenbetalingen voor alle deelnemers, worden gefinancierd met de huidige beleggingen, binnenkomende premies en de toekomstige rendementen. In deze situatie is uitgegaan van continuïteit in de collectieve pensioenregelingen als onderdeel van de Nederlandse Economie.

Financiële risico's

Deze risico's bestaan uit: 1) Solvabiliteitsrisico, 2) Liquiditeitsrisico en 3) Rente risico.

Een andere benadering om de financiële soliditeit van pensioenfondsen en de beheersing van deze financiële risico's is om uit te gaan van kasstromen, waarbij het directe rendement een belangrijk onderdeel van deze stromen is. De pensioenregeling is dan eigenlijk een continue collectiviteit als onderdeel van de Nederlandse economie. Omdat het CBS na 2040 een stabiele verdeling in de demografische opbouw verwacht, blijft de verhouding tussen gepensioneerden en actieve deelnemers na 2040 ook stabiel. Elk jaar zal een jaarcohort actieve deelnemers met pensioen gaan en deze overgang zal blijven bestaan, daarom zal de groep gepensioneerden als collectiviteit niet uitsterven, individueel sterven de deelnemers wel. Elk jaar zullen ook starters toetreden en als actieve deelnemer in de regelingen worden opgenomen. Tevens is verondersteld dat de gepensioneerden en actieve deelnemers in vergelijkbare regelingen hebben deelgenomen dan wel deelnemen, zodat vergelijkbare aanspraken worden opgebouwd.

Benadering van ideaal complex

De benadering van ideaal complex, gebaseerd op die toekomstige stationaire verhouding, geeft de mogelijkheid voor een dynamische allocatie van belegde middelen en daarmee tot een optimaal rendement en een goed inzicht om welke de financiële risico's efficiënt kunnen worden beheerst.

In het rekenvoorbeeld zijn de volgende gegevens gebruikt:

1. het totaal bedrag aan jaarlijkse pensioenuitkeringen is € 42 miljard,
2. het totaal bedrag aan jaarlijkse premies dat hierbij behoort, is € 28 miljard, zijnde 2/3 van de uitkeringen,
3. het verschil tussen in- en uitgaande kasstroom is €14 miljard,
4. de totale belegde middelen van iedereen is $25 * €42 = 1.050$ miljard.

Op basis van kasstromen van die betaalde pensioenen, 4,2 miljoen gepensioneerden, de ontvangen premies, 6 miljoen deelnemers en het ideaal complex, vaste verhouding tussen het aantal actieve deelnemers en de gepensioneerden, moet het rendement bij een gerijpt fonds jaarlijks tenminste 1,33% bedragen, namelijk $14 / 1.050$, om geen liquiditeitsproblemen bij de uitkeringen te hebben.

In de periode 2000 – 2012 was het gemiddelde rendement van alle pensioenfondsen op basis van een voortschrijdend 5 jaars periode 5,57%: 3,62% direct en 1,94% indirect. Het directe rendement is berekend conform de indeling van het CBS, namelijk intrest, dividenden en huuropbrengsten. De standaardafwijking van dat directe rendement in deze periode was 0,6%. Dit betekent ook dat aan de eisen voor solvabiliteit en rentabiliteit worden voldaan, want de rentabiliteit is voldoende om het verschil tussen betaalde premies en gedane uitkeringen te financieren. De rentabiliteit is ook voldoende om de indexatie voor gepensioneerden en actieve deelnemers te financieren.

In het recente boek van Thomas Piketty, "Capital in the Twenty-First Century" is het gemiddelde rendement voor de afgelopen 2 eeuwen op circa 5% gesteld. Het veronderstelde 4,7% netto-rendement van het rapport ligt hiermee in lijn.

Op basis van kasstroomprojecties en uitgaande van een continuïteit van de Nederlandse economie betekent dat bij een pensioenfonds met de omvang van BPF PMT, jaarlijks nieuwe deelnemers toetreden en de verhouding gepensioneerden en actieve deelnemers in de toekomst redelijk constant blijft. Daarom bestaat geen noodzaak voor PMT om risico-avers te beleggen. Hierdoor kan het fonds dus het gewenste doelrendement van 4,7% behalen. Uitgaande van een normale verdeling van het directe rendement, gemiddelde 3,62% en een standaardafwijking van 0,6%, is de kans dat het directe rendement lager is dan 1,33% verwaarloosbaar klein.

Bovendien blijkt uit dit rekenvoorbeeld een voordeel van kapitaaldekking ten opzichte van omslagstelsel, namelijk dat de pensioenuitkering 50% hoger is wegens de cumulatieve rente.

Conclusie

In de huidige regelgeving, zoals vastgelegd in het FTK, wordt de onderlinge samenhang tussen buffers, rekenrendementen, opgebouwde aanspraken, bestandsontwikkeling en de beleggingsrendementen niet in acht genomen. Indien deze samenhang wel in acht wordt genomen, zal het inzicht in de financiële soliditeit van pensioenfondsen aanmerkelijk toenemen.

Bijlage VII Kenmerken beschikbare premie, DC, en aanspraken regeling DB

	DC, beschikbare premie	DB, aanspraken
Verplichte deelname werknemer	Afhankelijk van werkgever	Afhankelijk van werkgever
Financiële aansprakelijkheid werkgever	Betaling premie	Betaling premie
Beleggingsrisico	Bij deelnemer	Bij uitvoerder
Hoogte toekomstig pensioen	Onduidelijk	Duidelijk
Aanwending belegde middelen	Alleen voor toekomstig pensioen	N.v.t.
Individueel bijsparen	Mogelijk	Neen
Keuzevrijheid beleggen	Afhankelijk van contract Bij vrijheid voor deelnemer dan soms extra advieskosten	Neen
Keuzevrijheid risico verzekeringen	Afhankelijk van contract	Neen
Waarde overdracht	Wettelijk recht	Wettelijk recht
Aansprakelijkheid tekort	N.v.t.	Uitvoerder
Aanwending bij overlijden	Partnerpensioen, Valt nooit in de erfenis	N.v.t, partnerpensioen afhankelijk van contract
Aanwending bij pensionering	Aankoop Ouderdoms-pensioen bij uitvoerder	Uitkering aanspraken ouderdomspensioen
Keuzevrijheid bij pensioen	Ja, conform pensioenwet	Ja, conform pensioenwet
Beleggingsrisico tijdens pensioen	Bij uitvoerder	Bij uitvoerder
Overlijdensrisico tijdens pensioen	Bij uitvoerder	Bij uitvoerder

Aanvullende opmerkingen:

1. Beleggingsrendementen zullen niet wijzigen, of de regeling nu DB of DC is. Op grond van portefeuille theorie kan zelfs gesteld worden dat bij een DB regeling wegens de langere allocatie tijden hogere rendementen ondermeer wegens illiquiditeitspremie worden gehaald,
2. De schatting is dat de beleggingsrendementen in een situatie op basis van continuïteit van de pensioenregeling uiteindelijk 10% tot 20% hoger zullen zijn,
3. De demografische ontwikkelingen zijn onafhankelijk van het soort regeling,
4. De uitkomsten van DC regelingen in veel landen, Argentinië, USA, Hongarije en andere landen zijn gemiddeld genomen slecht.
5. De kosten van een DC regeling zijn wegens de individuele registratie altijd veel hoger,
6. Op moment van pensionering dient een individuele polis te worden gekocht, deze zijn snel 10% duurder dan een collectief product en tegen de geldende marktrente. Deze marktrente is veelal lager dan het beleggingsrendement van een collectief contract.
7. De polis dient op grond van EU wetgeving geslachtsneutraal te zijn.

Bijlage VIII Uitvoering van de verzekeringsplicht voor werknemers

Wegens het grote financiële belang van het aanvullend pensioen voor zowel deelnemers, werkgevers en samenleving behoort de uitvoering hiervan transparant en efficiënt te zijn. Daarom is in hoofdstuk 6 expliciet aandacht aan deze uitvoering besteed. In deze notitie is als uitgangspunt gekozen voor een verplichte deelname van alle werknemers in een pensioenregeling, die uniform is. Indien de vertegenwoordiging van werkgevers in een bedrijfstak, die tenminste 60% van de werknemers in die bedrijfstak in dienst hebben, het ministerie van SZW om een verplichtstelling voor die bedrijfstak verzoeken, dan wordt deze toegewezen. Werknemers hebben in deze procedure van verplichtstelling geen inspraak.

Omdat meer dan 90% van de werknemers deelnemen in een pensioenregeling is een algehele verplichtstelling geen grote uitbreiding meer. Bij deze uitbreiding kunnen twee andere aspecten worden bestudeerd, die relevant zijn voor de uitvoering:

1. indeling in sectoren / bedrijfstakken voor aansluiting pensioenuitvoerder,
2. behandeling van deze verzekeringsplicht als werknemersverzekering.

Indeling in sectoren / bedrijfstakken voor aansluiting pensioenuitvoerder

De belastingdienst heeft 69 sectoren voor de werknemersverzekeringen gedefinieerd om een werkgever hiervoor te kunnen indelen. Indien de werkgever oneens is met deze indeling, dan de werkgever hiertegen bezwaar maken. Deze gehele procedure valt onder het bestuursrecht.

Een BPF, die als pensioenuitvoerder opereert in een bedrijfstak met verplichtstelling, heeft de plicht om te onderzoeken welke werkgevers zich moeten aansluiten. De indeling van bedrijfstak wijkt af van die van de sectoren van de belastingdienst.

Indien een werkgever oneens is met de verplichte aansluiting, moet de werkgever een juridische procedure bij de kantonrechter starten. Indien een werkgever de toepassing van de werkingsfeer niet bestrijdt, kan deze werkgever een beroep doen om het vrijstellingsbesluit bij het BPF om de pensioenregeling elders te verzekeren. Deze procedure valt onder het bestuursrecht. Veel werkgevers vinden deze combinatie niet transparant.

Indien gekozen wordt voor een uniforme pensioenregeling binnen een sector, dan kan de indeling van de belastingdienst bepalend zijn. De BPF'en worden dan per sector ingedeeld en het huidige verschil tussen indeling in sectoren en bedrijfstakken komt te vervallen. De werkgever heeft meteen duidelijkheid welke pensioenregeling van de sector van toepassing is voor zijn werknemers.

Behandeling van deze verzekeringsplicht als werknemersverzekering

Een mogelijk vervolgstap in vervolg op bovengenoemde suggestie zou kunnen zijn om de verzekeringsplicht als een werknemersverzekering te beschouwen. Wegens de algehele verplichtstelling en praktische uniformiteit van de regelingen is een nader onderzoek naar de gevolgen hiervan gewenst. In die nieuwe situatie kan wellicht andere regelgeving van de EU van toepassing worden.

Bijlage IX Overige, relevante inkomsten na pensionering

De inkomstenbronnen van een gepensioneerde zijn primair:

1. AOW als basispensioen,
2. het aanvullende pensioen,
3. pijler 3 producten.

In deze bijlage wordt eerst de AOW nader toegelicht. Het belang van pijler 3 producten, de individuele spaarproducten, in het afgelopen decennium sterk gedaald. DNB heeft in juni 2013 een artikel op haar website geplaatst, waaruit deze daling bij verzekeraars duidelijk bleek. Door de gewijzigde fiscale wetgeving voor hypotheekrente aftrek is de voornaamste markt voor pijler 3 producten vervallen. De vorming van vermogen vindt nu plaats door de aflossing van de hypotheecaire schuld, daarom zal in deze bijlage het bezit van een eigen huis worden behandeld.

AOW als basispensioen

Het bedrag aan AOW dat veel gepensioneerden ontvangen is voor hen vaak groter of even groot als het bedrag aan aanvullend pensioen. Deze situatie geldt voor meer dan de helft van de gepensioneerden. De AOW is in 1957 ingevoerd en daarna ondermeer als volgt gewijzigd:

1. een verhoging in 1964 van de AOW tot een sociaal minimum,
2. de koppeling in 1974 tussen de AOW en het minimumloon,
3. een verzelfstandigd recht in 1984 op AOW en de invoering van de partnertoeslag,
4. wijzigingen van het systeem van partnertoeslag in 1996.

Iedereen, die toen 65 jaar of ouder was, kreeg het volledige AOW pensioen, dus deelnemers geboren in en voor 1891 hadden hierdoor maximaal profijt.

	<i>Aantal "gratis" deelname jaren voor deelnemers</i>
Geboren vóór 1892	50
Geboren in of na 1892 en vóór 1942	(01-01-1942 minus geboortedatum)
Geboren in of na 1942	0

De eerste jaargang, die wel aan deze eis van 50 deelnemersjaren voldeed, was geboren in 1942. Deze hebben in 2007 voor het eerst hun AOW pensioen ontvangen. De generatie "Babyboomers" is dus de eerste generatie, die geen deelname jaren cadeau heeft gekregen. In 2015 wordt de partnertoeslag voor de deelnemers, geboren in 1950 en later, met een jongere partner, afgeschaft. De AOW kent 4 soorten pensioenen. In onderstaand tabel zijn de bedragen per soort pensioen vermeld en het aantal ontvangers hiervan.

Soort AOW pensioen	<i>Bedragen en aantal ontvangers van AOW pensioenen</i>		
	Bruto jaarbedrag in €	Aantal ontvangers	Waarvan met volledig pensioen
Alleenstaand	14.034,36	1.179.776	966.830
Alleenstaande ouder	16.571,04	554	322
Enkel	9.715,68	1.724.804	1.434.504
Gehuwd plus toeslag	17.730,48	317.461	220.913
<i>Totaal</i>		3.222.041	2.622.247

NB: alle gegevens in deze tabel zijn per 31 december 2013

In 2013 waren de totale uitgaven van de SVB, de Sociale Verzekeringsbank, voor de AOW pensioenen van 3,2 miljoen personen € 33 miljard, ongeveer 5,2% van het Bruto Nationaal Inkomen. De uitgaven voor de Anw, de opvolger van de AWW, thans een beperkte regeling naar aantallen en bedragen, dalen jaarlijks. Eind 2013 ontvingen 51.504 personen een Anw uitkering, eind 2008 was dit aantal nog 115.178. De onderstaande tabel bevat een historisch overzicht met de getotaliseerde uitgaven van de AOW alsmede van de AWW/Anw als percentage van het BNI. De stelling dat thans 4 actieve deelnemers voor een AOW uitkering betalen is niet waar, de verhouding is 2,6 en zal dalen tot een verhouding van 1,6.

	<i>Som van AOW en AWW/Anw uitgaven als % van het BNI</i>				
	1970-1979	1980-1989	1990-1999	2000-2003	2013
In % van het BNI	5,4%	5,9%	5,9%	5,2%	5,2%

De toekomstige uitgaven voor AOW worden thans geraamd op maximaal 7,5% van het BNI. Het feit dat de AOW-premies nu structureel lager zijn dan de AOW-uitkeringen komt niet doordat deze uitkeringen zo sterk zouden zijn gestegen, maar omdat structureel de heffingsgrondslag voor de AOW-premies in de afgelopen twee decennia is verminderd.

In het vroegere systeem gold dat:

1. De bovengrens van het premie inkomen was circa 2,5 x minimumloon,
2. Het premie inkomen was het gehele IB-inkomen, ook rente en dividenden,
3. Het premie inkomen was vanaf de eerste gulden tot en met de bovengrens.

In het huidige systeem geldt dat:

1. De bovengrens van het premie inkomen is circa 1,75 x minimumloon,
2. Het premie inkomen is alleen Box 1,
3. De afdracht wordt verminderd met alle kortingen, zoals arbeidskorting, algemene heffingskorting e.d.

Indien de grondslag voor heffing van de AOW-premie wordt verhoogd naar het niveau van tweemaal het minimum loon en fiscale kortingen niet in beschouwing te nemen bij de AOW-premieheffing, dan zijn de inkomsten ruim voldoende om de kosten van de AOW te

betalen. Doordat het deel van de AOW uitkeringen dat nu uit de algemene middelen wordt gefinancierd weer door de premie zal worden betaald, kunnen de IB-tarieven omlaag.

Dr. W. Drees jr. heeft midden jaren '70 van de vorige eeuw een voorstel voor een vereenvoudiging van de AOW-uitkering gedaan. Hij stelde voor om te kiezen voor een AOW-uitkering, ongeacht de samenstelling van het huishouden en deze uitkering gelijk te stellen aan 50% van het minimumloon. In het huidige fiscale stelsel wordt geen rekening meer gehouden met de omvang van het huishouden, de vroegere verhoging van de belastingvrije voet voor een eenpersoonshuishouden is bij de belastinghervorming van 1989 afgeschaft. Bovendien sluit deze vereenvoudiging aan bij het voorstel om als standaard franchise 10/7 van de enkele AOW te hanteren. De toekomstige uitgaven voor AOW op deze basis worden maximaal 6,5% van het BNP, een structurele bezuiniging van 1% van het BNP of ruim € 6 mld, indien deze aanpassing voor degene, geboren na 1952 was doorgevoerd. Deze bezuiniging levert meer op dan de verhoging van de AOW leeftijd en is goed te verdedigen op grond van de argumenten, die gebruikt zijn om de vroegere verhoging van de belastingvrije voet voor een eenpersoonshuishouden af te schaffen.

Conclusie

Op grond van feiten kan worden gesteld dat de AOW ook in de toekomst betaalbaar blijft en daarmee een essentieel onderdeel van het Nederlandse pensioenstelsel kan blijven. Eventuele bezuinigingen zijn mogelijk zoals de voorgestelde uniformering van de uitkering.

Vermogensvorming middels het bezit van een eigen huis

In Nederland is het bezit van eigen huis in de afgelopen 4 decennia sterk gestegen, van circa 30% begin jaren '70 tot 57% nu. Omdat gezinnen bijna altijd in een eigen huis wonen, wonen circa 10,9 miljoen mensen in een eigen huis, ongeveer 66% van de bevolking. De meeste mensen, circa 80%, willen graag in een eigen huis wonen. Het eigen huis is voor veel mensen hun grootste vermogenscomponent.

Jaar 2009	Totaal	Eigendom	Eigendom	Bewoners
Eenpersoonshuishoudens	2.605	879	34%	879
Paar zonder kinderen	2.133	1.446	68%	2.892
Paar met kinderen	2.028	1.632	80%	6.528
Eenoudergezin	474	166	35%	498
Overig huishouden	73	30	41%	60
Totaal huishoudens	7.313	4.154	57%	10.857

De dynamiek is dat starters als eenpersoonshuishouden huren, vervolgens samenwonen en bij gezinsvorming een huis kopen. Vervolgens zijn de kinderen het huis uit en het echtpaar zonder kinderen blijft in het eigen huis wonen. In tegenstelling tot het gangbare idee is het eigen woning bezit in de leeftijdscategorie 55+ - 65 hoger dan bij de huidige 65+.

Door de gewijzigde fiscale behandeling van de hypotheekrente wordt de aflossing van de hypothecaire schuld noodzakelijk, daarom was een eerder voorstel om de

hypotheekrente uiteindelijk te beperken tot 70% van de betaalde rente, onder gelijktijdige afschaffing van het eigen woning forfait en de overdrachtsbelasting een interessant alternatief geweest. In de huidige fiscale wet wordt de WOZ nog steeds als basis voor het eigenwoning forfait gehanteerd, terwijl de hypotheekrente aftrek daalt, door zowel een lager tarief als door de lagere hypothecaire schuld. Deze regeling zal met name starters, die voor het eerst een huis kopen, treffen. Voor de mensen, die reeds een huis hebben, is fiscale arbitrage nog steeds mogelijk, de combinatie van vermogen in Box III en een hypotheekschuld Box I.

Conclusie

Door gewijzigde fiscale wetgeving zullen mensen met een eigen huis in de toekomst hun hypotheekschuld rondom hun pensionering hebben afgelost. Deze aflossing heeft voor deze grote groep twee effecten:

1. vorming van vermogen middels het bezit van een eigen huis,
2. aanzienlijke daling van de huisvestingslasten.

Bijlage X Demografische ontwikkelingen en economisch draagvlak

De kosten van de oudedagsvoorzieningen behoren in overeenstemming te zijn met de capaciteit van het economisch draagvlak. De Nederlandse economie heeft in tegenstelling tot veel andere landen al decennia lang een overschot op de betalingsbalans. Daarmee is een nationaal spaaroverschot gecreëerd dat een reserve vormt voor het economische draagvlak.

In alle economisch ontwikkelde landen werkt 40% tot 45% van de bevolking om 55% tot 60% van de bevolking op een of andere wijze te ondersteunen: kinderen, jongeren, niet werkende partners, werklozen, zieken, invaliden en gepensioneerden. Deze 40% tot 45% is het economische draagvlak en de bovengrens van dit draagvlak wordt bepaald door het bevolkingsaandeel van 20 t/m 64 jaar, ofwel het aandeel van de bevolking dat in beginsel beschikbaar is voor de arbeidsmarkt. Dit potentiële arbeidsaanbod in procenten van de bevolking is in Nederland licht stijgend tot 2009 en daarna licht dalend, maar het percentage blijft minimaal 54%, wat ook in 1969 al het geval was. De actieve beroepsbevolking in Nederland is thans 43,8% van de gehele bevolking, historisch gezien voor Nederland een hoog percentage. Dit percentage is aanmerkelijk lager dan het potentiële arbeidsaanbod. In de afgelopen decennia is de participatiegraad van de bevolking gestegen, met name bij vrouwen en bij de groep 55+. Bijzonder is dat de participatiegraad voor personen tussen 18 en 25 jaar afgelopen decennium gedaald is.

Een andere wijze van beoordeling voor het draagvlak zijn de cijfers van de demografische druk. De demografische druk is de omvang van de bevolkingsgroep die wat leeftijd betreft niet beschikbaar is voor de arbeidsmarkt in procenten van de beschikbare beroepsbevolking. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen de groene druk en de grijze druk:

1. Groene druk, de groep jongeren 0 t/m 19 als percentage van de groep 20 t/m 64,
2. Grijze druk, de groep van 65 en ouder als percentage van de groep 20 t/m 64,
3. Totale demografische druk, de som van de groene en grijze druk.

Voor het economische draagvlak is niet alleen de grijze druk maar ook de groene druk relevant. Daarom is het beter om naar de ontwikkeling van de totale demografische druk te kijken. Voor een overzicht van de demografische verhoudingen zie onderstaande tabel.

	<i>Demografische ontwikkelingen in Nederland</i>					
	0 t/m 19	20 t/m 64	65 en ouder	Totale druk	Groene druk	Grijze druk
1969	36%	54%	10%	85%	66%	19%
1989	26%	61%	13%	64%	43%	21%
2009	24%	61%	15%	64%	39%	25%
2029	21%	56%	23%	79%	38%	41%
2049	20%	54%	26%	85%	37%	48%
Stabiel	25%	55%	20%	82%	46%	36%

Uit deze tabel blijkt dat de totale demografische druk komende decennia toeneemt van 64% naar 85%. Maar dat is geenszins een nieuwe situatie voor Nederland.

In 1969 was de totale demografische druk ook 85%. In Nederland was het in de jaren '60 van de vorige eeuw veel moeilijker dan nu, vooral ook omdat een veel lager percentage van de beschikbare beroepsbevolking ook daadwerkelijk betaalde arbeid verrichtte.

De toename van de grijze druk heeft twee oorzaken:

1. de hoge geboortecijfers in het verleden, zoals in de jaren 60,
2. de stijging van de levensverwachting.

In tegenstelling tot wat veel mensen denken was de piek van het aantal geboorten in de jaren 1960 – 1969, zie onderstaande tabel.

Periode	# geboorten in '000	Periode	# geboorten in '000
1900 - 1909	170	1950 - 1959	232
1910 - 1919	170	1960 - 1969	244
1920 - 1929	182	1970 - 1979	194
1930 - 1939	175	1980 - 1989	180
1940 - 1949	223	1990 - 1999	196
		2000 - 2009	193

Een sterke daling van het aantal geboorten, zoals na 1974 heeft andere effecten dan veelal wordt gedacht, zie onderstaande tabel. De volgende twee scenario's zijn doorgerkend. In het eerste scenario is uitgegaan van een jaarlijkse daling van het aantal geboorten in de eerste 30 jaar met 50.000 en in de 15 jaar daarna met 80.000 ten opzichte van de CBS raming.

In het tweede scenario is uitgegaan van een jaarlijkse stijging van het aantal geboorten in de eerste 30 jaar met 50.000 en in de 15 jaar daarna met 80.000 ten opzichte van de CBS raming

CBS Raming	2015	2030	2045	2060
0 tot 20 jaar	3.828.640	3.735.649	3.782.912	3.731.618
20 tot 65 jaar	10.037.291	9.658.315	9.352.513	9.453.453
65 jaar en ouder	3.004.721	4.199.790	4.706.414	4.713.810
Totaal	16.870.652	17.593.752	17.841.840	17.898.882
<i>Daling</i>	2015	2030	2045	2060
0 tot 20 jaar	3.778.640	2.935.649	2.752.912	2.251.618
20 tot 65 jaar	10.037.291	9.658.315	8.802.513	8.153.453
65 jaar en ouder	3.004.721	4.199.790	4.706.414	4.713.810
Totaal	16.820.652	16.793.754	16.261.839	15.118.881
<i>Stijging</i>	2015	2030	2045	2060
0 tot 20 jaar	3.878.640	4.535.649	4.812.912	5.211.618
20 tot 65 jaar	10.037.291	9.658.315	9.902.513	10.753.453
65 jaar en ouder	3.004.721	4.199.790	4.706.414	4.713.810
Totaal	16.920.652	18.393.754	19.421.839	20.678.881

CBS Raming	2015	2030	2045	2060
Groene druk	38,1%	38,7%	40,4%	39,5%
Grijze druk	29,9%	43,5%	50,3%	49,9%
Demografische druk	68,1%	82,2%	90,8%	89,3%
<i>Daling</i>	2015	2030	2045	2060
Groene druk	37,6%	30,4%	31,3%	27,6%
Grijze druk	29,9%	43,5%	53,5%	57,8%
Demografische druk	67,6%	73,9%	84,7%	85,4%
<i>Stijging</i>	2015	2030	2045	2060
Groene druk	38,6%	47,0%	48,6%	48,5%
Grijze druk	29,9%	43,5%	47,5%	43,8%
Demografische druk	68,6%	90,4%	96,1%	92,3%

Een daling van het aantal jaarlijkse geboorte geeft een lagere demografische druk dan bij een stabiel blijvende bevolking en een veel lagere demografische druk dan bij groeiende bevolking.

Arbeidsaanbod	2015	2030	2045	2060
<i>CBS Raming</i>	59,5%	54,9%	52,4%	52,8%
<i>Daling</i>	59,7%	57,5%	54,1%	53,9%
<i>Stijging</i>	59,3%	52,5%	51,0%	52,0%

Arbeidsaanbod is berekend als percentage van de groep 20-65 in verhouding tot de gehele bevolking. Ook hier geldt dat een daling van het jaarlijkse aantal geboorten leidt tot een hoger arbeidsaanbod.

Het gevolg van deze hoge geboortecijfers voor 1974 is dat de bevolking in Nederland in het verleden sneller is gegroeid dan die in veel andere Europese landen.

	<i>Historische vergelijking met andere Europese landen</i>			
	Nederland	Denemarken	België	Frankrijk
1820	2,4 mln (100)	1,1 mln (100)	4,1 mln (100)	31,1 mln (100)
1900	5,1 mln (213)	2,4 mln (218)	6,7 mln (163)	38,9 mln (125)
1950	10,0 mln (417)	4,3 mln (390)	8,6 mln (210)	41,8 mln (134)
2000	15,8 mln (658)	5,3 mln (482)	10,2 mln (248)	59,3 mln (191)
2010	16,6 mln (691)	5,5 mln (500)	10,8 mln (263)	64,7 mln (208)

Op basis van de CBS cijfers is de ontwikkeling van de levensverwachting sinds 1950 voor 4 verschillende leeftijden berekend, zie beide onderstaande tabellen. Opvallend is het geleidelijke verloop in de toename van de levensverwachting bij de vrouwen en het grillige verloop bij die van de mannen.

Levensverwachting bij gegeven leeftijd voor vrouwen:

	o jaar	22 jaar	45 jaar	65 jaar	o jaar (2)	22 jaar (2)	45 jaar (2)	65 jaar (2)
1950 (1)	73,82	54,55	32,59	15,44	0,3%	0,3%	0,5%	0,7%
1960	76,02	56,12	33,97	16,52	0,1%	0,1%	0,2%	0,4%
1970	77,64	57,38	35,18	17,66	0,3%	0,4%	0,5%	1,0%
1980	79,67	59,08	36,79	19,12	0,1%	0,1%	0,1%	0,3%
1990	80,33	59,52	37,22	19,47	0,0%	0,0%	0,0%	0,1%
2000	81,51	60,56	38,14	20,31	0,3%	0,3%	0,5%	0,8%
2010	82,72	61,67	39,16	21,19	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%
2011	82,85	61,76	39,26	21,30	0,3%	0,3%	0,5%	0,7%
2012	82,82	61,77	39,23	21,24	0,1%	0,1%	0,2%	0,4%

- (1) = tot en met 2010 zijn de gegevens gemiddeld over het gehele decennium, startend bij 1950.
 (2) = de jaarlijkse stijging, gedurende het decennium, starten bij het jaar, vermeld in de eerste kolom.

Levensverwachting bij gegeven leeftijd voor mannen:

	o jaar	22 jaar	45 jaar	65 jaar	o jaar (2)	22 jaar (2)	45 jaar (2)	65 jaar (2)
1950	70,89	52,29	30,64	14,46	0,1%	0,0%	0,0%	0,1%
1960	71,12	51,81	30,09	14,26	-0,1%	-0,2%	-0,3%	-0,4%
1970	71,50	51,70	29,87	13,99	0,2%	0,2%	0,3%	0,3%
1980	73,09	52,77	30,81	14,45	0,2%	0,2%	0,3%	0,2%
1990	74,57	53,99	31,98	15,11	0,2%	0,2%	0,4%	0,5%
2000	75,54	56,78	37,48	15,69	0,4%	0,5%	0,8%	1,3%
2010	78,77	57,84	35,53	17,95	0,2%	0,3%	0,5%	0,9%
2011	79,18	58,26	35,95	18,30	0,1%	0,0%	0,0%	0,1%
2012	79,14	58,22	35,92	18,27	-0,1%	-0,2%	-0,3%	-0,4%

- (1) = tot en met 2010 zijn de gegevens gemiddeld over het gehele decennium, startend bij 1950.
 (2) = de jaarlijkse stijging, gedurende het decennium, starten bij het jaar, vermeld in de eerste kolom.

In de situatie waarin personen de eerste 21 jaar een opleiding volgen en vervolgens gaan werken en dat mensen maximaal 50% van hun leven werken, zal bij een resterende levensverwachting van 63 jaar op 22-jarige leeftijd, iemand 42 jaar werken en 21 jaar pensioen ontvangen. Deze persoon heeft dan gemiddeld 50% van zijn leven gewerkt. Dit percentage past binnen het economische draagvlak van het huidige 44% in Nederland.

Te veel mensen onderschatten de kosten van jeugd en overschatten de kosten van gepensioneerden voor de samenleving. Het CPB heeft in 2010 deze kosten berekend over de gehele periode van de betreffende groep. Deze informatie is vermeld in het rapport "Vergrijzing verdeeld", pagina 15. De tabel, waarmee de aldaar getoonde grafiek is berekend, is gebruikt om de gegevens in onderstaande tabel te berekenen voor een demografische stabiele bevolking.

Leeftijd	Kosten Overheid Mannen	Kosten Overheid Vrouwen
0 t/m 24	€ 314.000	€ 314.000
65 en ouder	€ 193.000	€ 286.000

De uitkomsten van de beide scenario's, namelijk een daling in het aantal jaarlijkse geboorten voor de aankomende 46 jaar, respectievelijk een zelfde stijging zijn in onderstaande tabel verwerkt. Een daling van het aantal geboorten heeft voor de aankomende 46 jaar een zeer po

Scenario daling geboorten	2015	2030	2045	2060
Minder kosten overheid (*)	628	10.048	16.077	21.729
Minder opbrengsten overheid (*)	-	-	2.580	9.030
Saldo (*)	628	10.048	13.497	12.699

(*) = Bedragen per jaar in miljoen € in huidige bedragen

In de jaren 70 waren deze kosten voor zowel jeugd als gepensioneerden nog gelijk.

Uit deze tabellen blijkt dat de overheid meer kosten maakt voor jongeren dan voor ouderen. De wijziging in de samenstelling van de demografische druk, meer ouderen en minder jongeren, tast het economisch draagvlak daarom veel minder aan dan vaak gesteld, zeker als de verschillen in overheidsuitgaven in de beschouwing worden betrokken. Als gevolg van ontgroening en vergrijzing nemen de structurele kosten voor het totaal van de leeftijdsgebonden kosten voor jeugd en gepensioneerden, die door de overheid worden gedragen, bij ongewijzigd beleid maximaal met 40% toe ten opzichte van de huidige situatie. Dat is aanzienlijk, maar nog steeds niet de dramatische verdubbeling van de maatschappelijke kosten, die ons dagelijks wordt voorgespiegeld. Bovendien kan worden geconstateerd dat in de jaren 60 en 70 van de vorige eeuw, de kosten van de demografische druk tenminste even hoog waren.

Over de verhouding tussen vergrijzing en medische kosten bestaat nog onduidelijkheid. Een veel gehoord standpunt is dat de meeste medische kosten 6 maanden voor het overlijden worden gemaakt, ongeacht de leeftijd van de persoon. Het is gepensioneerden niet aan te rekenen dat voor hen allen vroeg of laat deze kosten zullen worden gemaakt.

Conclusie

Het economisch draagvlak in Nederland is ruim voldoende is om een goed pensioen voor te financieren, namelijk door de gestegen arbeidsparticipatie en door een overschot op de betalingsbalans. Indien als uitgangspunt geldt dat een persoon gemiddeld 50% van zijn leven beschikbaar is op de arbeidsmarkt, dan kan het huidige percentage van 44% van de

bevolking, dat thans werkt, ook in de toekomst worden gerealiseerd. Gegeven het beschikbare potentiële arbeid van minimaal 53% zijn er op voorhand geen aanwijzingen dat de economische groei in Nederland door een gebrek aan arbeidskrachten wordt belemmerd. Deze groei zal dan primair worden bereikt door een verhoging van de algehele productiviteit. Opvallend is dat de sterke daling van het aantal geboorten na 1974 niet tot een krapte op de arbeidsmarkt heeft geleid, terwijl deze krapte al enige decennia wordt voorspeld.

Voor de stijging van de levensverwachting zijn de verschillende ontwikkelingen bij vrouwen en mannen opvallend. Voor de projectie van toekomstige levensverwachting is wellicht beter de gelijkmatige ontwikkeling van vrouwen te volgen en daarna op deze cijfers een algehele leeftijdscorrectie voor mannen aan te brengen. Het grillige verloop bij de levensverwachting van met name mannen in een decennium geeft geen goed inzicht in het verloop over diverse decennia.